Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Jan Maršíček

Vývoj volebního systému v Estonsku a jeho vliv na stranický systém mezi lety 1990 a 2007

Diplomová práce

Praha 2008

Autor práce: **Jan Maršíček**
Vedoucí práce: **PhDr. Tomáš Lebeda, Ph.D.**
Datum obhajoby: 2008

Bibliografický záznam

MARŠÍČEK, Jan. *Vývoj volebního systému v Estonsku a jeho vliv na stranický systém mezi lety 1990 a 2007.* Praha: Karlova Univerzita v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, 2008. 99s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Tomáš Lebeda, Ph.D.

Anotace

Diplomová práce „Vývoj volebního systému v Estonsku a jeho vliv na stranický systém mezi lety 1990 a 2007" se po úvodu pojednávajícím o teoretických přístupech ke vlivu volebních systémů na stranické soustavy věnuje vývoji a změnám volebních pravidel na estonském území, nejprve v meziválečném období demokratického nezávislého pobaltského státu. V následujících kapitolách se práce zabývá změnami volebních pravidel v Estonsku od roku 1990 do současnosti a především pak jejich vlivu na formování a fungování stranické soustavy a také na vládní stabilitu.

Klíčová slova

Estonsko, politika, volby, volební systémy, politické strany

Annotation

The thesis „The Developement of the Electoral System in Estonia and it's Influence on the Party System between the Years 1990 and 2007" deals, after the first chapter about the theoretical attitudes to the influence of the electoral systems on the party systems, with the, firstly historical background of this interwar, independent, and democratic baltic state. The following chapters drala with the changes on the electoral rules in Estonia since 1990 and first of all about the influence of these changes on the stability of a party system and government.

Key words

Estonia, politics, elections, electoral systems, political parties

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jsem jen uvedené prameny.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne Jan Maršíček

Obsah

Úvod **6**
1.Teorie vztahu volebních a stranických systémů **8**
1.1 Duvergerovy zákony a jejich kritika 8
1.1.1 Sartoriho pojetí vztahu volebních a stranických systémů 12
1.1.2 Další přístupy ke vlivu volebního systému na stranický systém 17
1.2 Proměnné poměrných volebních systémů a jejich účinky na systém stran 19
1.2.1 Velikost volebního obvodu 19
1.2.2 Volební formule 21
1.2.3 Uzavírací klauzule 26
1.2.4 Počet a charakter skrutinií 27
2. Exkurz do historie vývoje volebních a stranických systémů v Estonsku 28
2.1 Cesta ke stranickému systému před rokem 1918 29
2.2 Meziválečný multipartismus 33
2.3 Volební a ústavní změny v první polovině třicátých let 37
2.3.1 Cesta k autoritářskému režimu 38
2.4 80.léta-počátky současného stranického pluralismu 41
3. Počátek 90.let-hledání volebního systému 46
3.1 Význam a postavení ruské menšiny v Estonsku 46
3.2 Fáze aplikace volebních pravidel podle Reina Taagepery 48
3.3 Jednání o podobě volebních pravidel na přelomu 80. a 90. let 51
3.3.1 STV a jeho politické spojitosti 53
3.4 Volební rok 1990 54
3.5 Změna pravidel a volby 1992 59
4. Volební zákon z roku 1994 a jeho změny v roce 1998 65
4.1 Situace před parlamentními volbami 1995 65
4.2 Novely volebního zákona z roku 1998 70
4.2.1 Parlamentní volby v roce 1999 71
5. Poslední úpravy volebního zákona z roku 2003 75
5.1 Parlamentní volby v roce 2003, jejich průběh a výsledky 76
5.2 Volby 2007 80
5.2.1 Internetové hlasování 80
5.2.2 Výsledky voleb a jejich vliv na stranický systém 82
Závěr 86
Resumé 89
Použité prameny 90

Úvod

Již v průběhu 80.let docházelo v Sovětském svazu k procesům, které na území dnešního Estonska umožňovaly postupné vytváření nejprve zárodků politických stran a později jejich plnohodnotných forem. Ve stejné době vyvíjely estonské elity tlak na možnost participace na politickém rozhodování prostřednictvím demokratických voleb. Současně ovšem musely řešit hledání vhodného volebního systému jako velmi důležitého faktoru při formování a ovlivňování podoby systému politických stran ve změněném prostředí po osamostatnění od SSSR. V Estonsku toto hledání nebylo vůbec jednoduché. Mezi lety 1989 a 2007 zde totiž proběhlo celkem sedm svobodných, anebo alespoň částečně svobodných parlamentních voleb, ovšem každé podle odlišných pravidel.

Téma své diplomové práce jsem si vybral také proto, že na vývoji volebního systému, obzvláště toho estonského, a utváření stranického-politického systému lze vidět, jaká úskalí a složitosti je nucen překonávat postkomunistický stát na cestě od nedemokratického režimu bez soutěže politických stran ke stabilní a dobře fungující pluralitní demokracii.

Lze hypoteticky předpokládat, že to, jaká se v Estonsku podaří nastavit volební pravidla, má vliv na utváření, podobu a fungování stranického systému v této zemi. Může tedy také působit na vládní akceschopnost a stabilitu. Hledání odpovědí na tyto hypotetické otázky společně se zhodnocením těchto vlivů je cílem mé diplomové práce.

Její první kapitola stručně nastiňuje teorie vztahu volebních a stranických systémů a jejich východiska. Dále se zabývá též možnostmi konkrétních úprav a nastavení parametrů a hlavních proměnných poměrných volebních systémů.

Druhá kapitola pak zmiňuje historické souvislosti vzniku, vývoje a fungování politických stran v Estonsku

včetně podoby a parametrů volebních systémů na estonském území, přičemž se zaměřuji především na meziválečné období nezávislého a demokratického Estonska a na druhou polovinu 80. let, kdy docházelo ke znovuobnovování politického pluralismu.

Ve dvou následujících kapitolách se pokusím analyzovat průběh a především výsledky voleb vzhledem k nastaveným volebním systémům. Zaměřím se na podobu a vlastnosti volebních pravidel a především na to, zda a jak tyto danosti působí a mají souvislost s výsledným systémem politických stran, zda působí na stabilitu či naopak. Též se zaměřím na příčiny a důvody změn volebních pravidel a také účinky těchto úprav, přičemž hodnotícími kritérii kromě nastavení hlavních proměnných budou také ukazatele pomáhající k posouzení vlastností výstupů volebních systémů, jako efektivní počet stran v parlamentu, index deformace, odchylky od proporcionality a parlamentní stranická fragmentace.

V poslední kapitole se zaměřuji na parlamentní volby, jež v Estonsku proběhly v letech 2003 a 2007. Toto hlasování proběhlo jako první parlamentní volby na světě elektronickou formou. Pokouším se analyzovat jejich výsledky a také to, jaký vliv měla forma hlasování na chování voličů. V této části se také pokouším nastínit možný vývoj estonského politického systému do budoucna.

Ve své práci vycházím z dostupných zdrojů a literatury. Pro první teoretickou kapitolu existuje dostatek pramenů jak v češtině, tak v cizích jazycích, ze kterých lze vycházet jako například (Fiala 2004; Chytilek 2004; Lebeda 2004; Novák 1997; Sartori 2001; Taagepera-Shugart 1989).

Pro poslední dvě kapitoly může být poněkud problematickou skutečnost, že většina analýz a statí o estonském volebním systému začíná rokem 1992 a opomíjí tak parlamentní volby v roce 1990. Navíc prameny se v údajích o nich často rozcházejí. V těchto kapitolách vycházím především

z údajů použitých ve statích věnujících se problematice volebních systémů v tranzitních demokraciích (Hloušek 2000; Ishiyama 1996; Ishiyama 1997; Pospíšil 2001; Taagepera 1991; Taagepera 1997; Taagepera 1999; Šedo 2007) či přímo volbám v Estonsku (Fitzmaurice 2001; Pacvoň 2005; Taagepera 1995). Zmiňuji zde konkrétní výsledky voleb v souvislosti s úpravami volebních systémů, tudíž jakýmsi vedlejším cílem práce je také přehled volebních systémů pro jednotlivé volby.

1.Teorie vztahu volebních a stranických systémů

1.1 Duvergerovy zákony a jejich kritika

Prvním, kdo se pokusil o komplexní vyjádření vztahu volebních a stranických systémů byl francouzský politolog Maurice Duverger[1]. Ten ve svém díle Les Partis Politiques[2] shrnul souvislosti a vazby mezi volebním a stranickým systémem do tří pravidel.

- Proporční systém usnadňuje zavedení a udržení systému četných, tuhých, nezávislých a obvykle stabilních stran.

- Dvoukolový většinový systém vede k systému více než dvou pružných, závislých a relativně stabilních stran.

---

[1] Již před Duvergerem někteří autoři tvrdili, že volební systémy do jisté míry určují podobu stranického systému, mezi ně patřil například F.A.Hermens, který po zkušenosti výmarského Německa soudil, že proporční systém vede k pádu demokracie (Fiala 2004: 52-53). Tyto „předduvergerovké" studie nebyly ovšem systematickým srovnáváním účinků volebních systémů a často jen popisovaly jen fungování jednotlivých systémů a byly mnohdy zkreslující a jednostranné (Chytilek 2004: 39).
[2] Duverger, M. (1951): Les Partis Politiques. A. Colin, Paříž

- Jednokolový většinový systém vede k bipartismu, střídání dvou velkých nezávislých stran.

Duverger upozornil také na to, že všechny volební systémy mají obecně dva druhy účinků – mechanický, tudíž přímý účinek na přepočítávání odevzdaných hlasů a psychologický, tzn. reakce voličů na účinek mechanický, nenastává tedy při prvních volbách podle daného volebního systému. Například bipartismus jako důsledek jednokolového většinového systému je podle něj výsledkem dlouhodobějšího působení, když nejprve systém podreprezentovává třetí strany, což je účinek mechanický a v následujících volbách na občany působí účinek psychologický, když se obávají odevzdat hlas straně s malou šancí na úspěch (Chytilek 2004: 40-41).

Pro tato pravidla se vžilo označení zákony, i když Duverger sám takové pojmenování odmítal. Kladl důraz na nedostatek výzkumů vlivů volebních systémů a poukazoval na to, že se jedná spíše o tendence působení, jež ten který systém má (Fiala 2004:53; Chytilek 2004: 40; Novák 1997:60).

Nicméně vydáním své knihy vyvolal Maurice Duverger v odborných kruzích diskusi, která trvá dodnes a jeho pravidla byla nejednou podrobena kritickému zkoumání. On sám své „zákony" později upravoval, když například původní tvrzení, že určité systémy „vedou" k jistému typu uspořádání stranické soustavy, nahrazoval slovem „podporují".

V následujících letech se objevila celá řada děl od autorů, kteří se pokusili teze francouzského politologa potvrdit či vyvrátit. Jednou z takových studií byla práce Douglase Raeho The Political Consequences of Electoral Laws[3], ve které na základě rozsáhlé analýzy parlamentních voleb ve dvaceti zemích v letech 1945 až 1964 závěry Duvergera víceméně potvrdil, byť stanovil dvě výjimky, a to Kanadu a

[3] Rae , D. (1967): The Political Consequences of Electoral Laws, New Haven, Yale University Press.

Rakousko. Rae ovšem Duvergerovy „zákony" trochu poupravil a do takto přeformulovaných tezí již mohl zahrnout i tyto dva státy – jednokolové většinové systémy jsou spjaty vždy s konkurencí dvou stran, pokud neexistují silné, v jedné lokalitě koncentrované menšiny organizované ve stranu a jiné volební systémy jsou spojeny s dvoustranickým systémem pouze tehdy, jsou-li menšinové strany velmi slabé (Fiala 2004: 54; Novák 1997: 60-61). Ještě před Raem provedl na počátku šedesátých let výzkumy voleb představitel tzv. kolínské školy Rudolf Wildenmann. Na jejich základě pak prokázal, že poměrný systém s malými obvody může také usnadňovat vytváření parlamentních většin a že volba podle většinových pravidel v menších obvodech s více mandáty se naopak blíží poměrnému systému.

Francouz Georges Lavau pozměnil druhé Duvergerovo pravidlo v tom smyslu, že dvoukolový většinový systém vede k systému dvou pevných aliancí. Za pravdu mu později dala realita francouzské páté republiky i sám Duverger.

William Riker zkoumal volební výsledky v Indii, kde jednokolový většinový systém vede k multipartismu s jednou dominantní stranou. Riker dospěl k závěru, že je to jejím středovým postavením. Strategické hlasování ve formě snahy zabránit zvolení druhé velké strany levice či pravice nemá v Indii smysl. Nespokojení voliči tak odevzdávají hlas menším stranám, které ovšem strana Kongresu téměř vždy ve volebních obvodech poráží (Chytilek 2004: 42; Novák 1997: 61).

Dalšími, kdo podrobili Duvergerova pravidla empirickému zkoumání, byli Taagepera a Shugart (Taagepera – Shugart 1989: 61-66; 142-155). Ti se ve svém díle pokusili odstranit určitou mezeru v Duvergerových tezích spočívající v tom, že existence více než dvou relevantních stran v jednokolovém většinovém a méně než tří relevantních stran v proporčním systému je z hlediska pravidel francouzského politologa výjimečná, přesto v praxi se vyskytující. Taagepera a Shugart

přišli s tzv. „Zobecněným Duvergerovým pravidlem", z něhož určují efektivní počet volebních stran daných systémů[4] (Chytilek 2004: 46-48; Taagepera – Shugart 1989: 142-146). Vliv volebních systémů na systémy stranické pak vyjádřili poměrně složitým schématem[5]. Hlavní funkcí volebních systémů je podle nich zajištění politické stability tváří v tvář možným rozkladným nesouhlasným postojům jednotlivých stran k různým společenským tématům. Volební systémy se pak liší především mírou akceschopnosti, kterou poskytují vítězům voleb. Výsledným účinkem volebních pravidel je podoba zvoleného shromáždění, která tuto akceschopnost ovlivňuje. Podle Taagepery a Shugarta volební systémy též ovlivňují počet stran v následujících volbách (psychologický efekt). Od volebních systémů očekávají vytvoření akceschopné vlády, ovšem ne takové, která by opakovaně vylučovala oponenty z politického dění a omezovala by tak možnost reprezentace všech(ibid.).

Taagepera se Shugartem zkoumají také volební systémy z hlediska vstupů a výstupů. V souvislosti s tím přicházejí kromě výše zmíněného efektivního počtu stran například se vzorcem pro trvanlivost vládního kabinetu[6]. Co se týče proporcionality volebních systémů, vycházeli z tvrzení Raeho, že volební pravidla téměř vždy nadreprezentovávají velké a podreprezentovávají malé strany. Pro měření odchylky od proporcionality používají Loosemore-Hanby index disproporcionality[7], který využívám ve své práci při analyzování volebních výsledků také.

---

[4] ± 1 jednotka od N = 1,25 (2 +log M), kde N je počet stran a M velikost volebního obvodu. Nejčastějším nástrojem jak měřit počet stran je pak Laakso-Taageperův index efektivního počtu stran $N = 1/\sum p_i^2$

[5] Viz schéma I.

[6] $C = 400/N_S^2$, kde C je jeden měsíc.

[7] $D = ½ \sum (S_i - V_i)$, kde $S_i - V_i$ je rozdíl mezi podílem získaných křesel a získaných hlasů. Maximální proporcionalita má hodnotu 0.

Schéma I

Od témat ke stabilitě: Jak ovlivňují volební pravidla politický systém podle Taagepery a Shugarta:

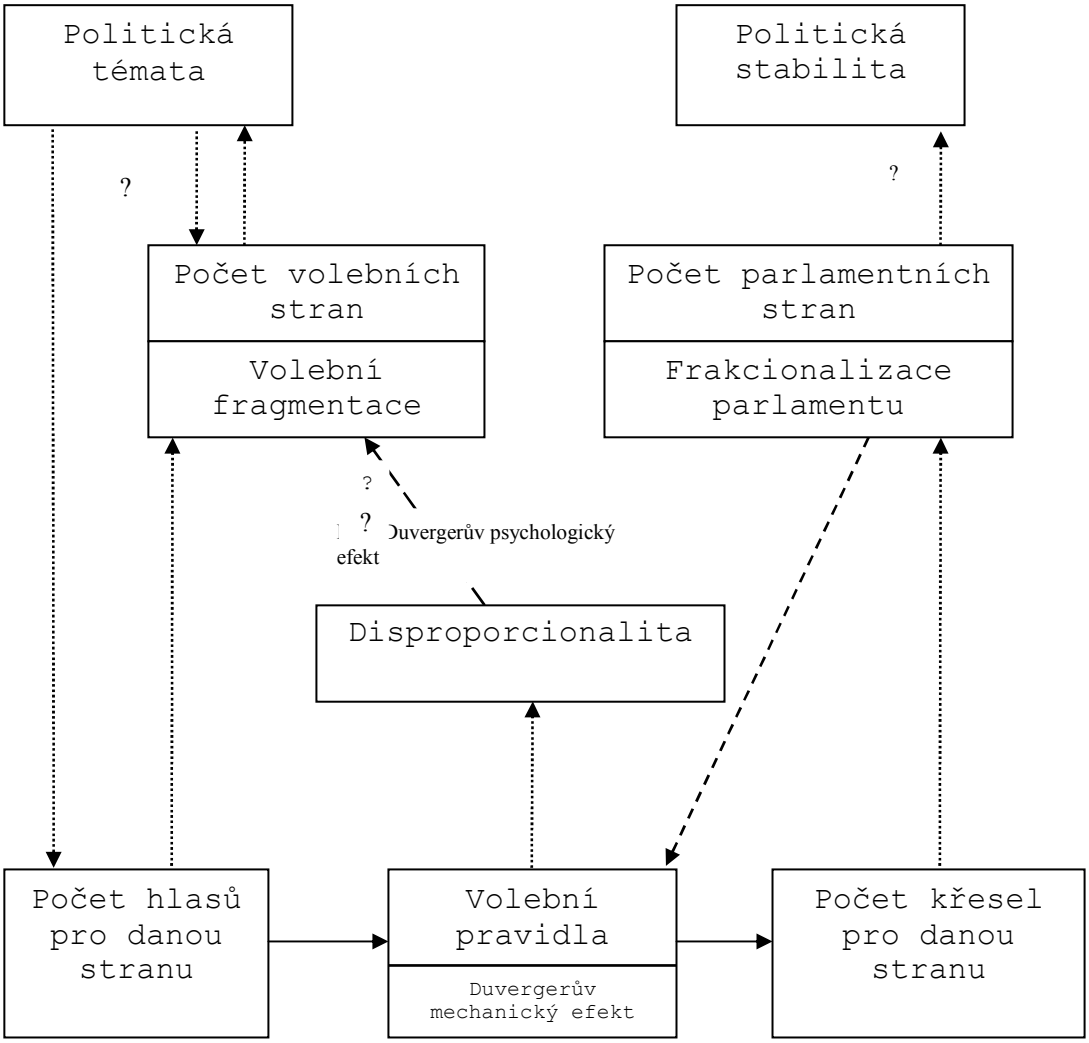

Zdroj: (Taagepera-Shugart 1989)

1.1.1 Sartoriho pojetí vztahu volebních a stranických systémů

Dalším politologem, který, doposud nejrozsáhleji, reagoval na duvergerovy „zákony" a pokusil se je upřesnit, je Giovanni Sartori. Ten vyšel z předpokladu, že volební systémy

mají dva oddělené účinky - na voliče i na počet stran. Efekt na voliče je podle Sartoriho omezující a na typu volebního systému záleží pak míra tohoto účinku. Co se týče vlivu na počet stran, nazývá tento účinek Sartori reduktivním. Ten může být vysoký, nebo naopak dokonce nulový. Sartori ovšem také tvrdí, že voliči jsou ovlivňováni též stranickým systémem samotným, tedy jeho dosavadní podobou. Podle míry tohoto vlivu dělí stranické i volební systémy na silné a slabé. U stranických systémů závisí tato síla na tom, do jaké míry je systém strukturovaný[8] či nikoli. Silným volebním systémem je pak takový, který do velké míry deformuje proporcionalitu. V případě slabého systému je tomu logicky naopak.

Na základě těchto předpokladů se snaží přeformulovat, upravit a upřesnit Duvergerovy „zákony". Aby mohl vliv volebních systémů zobecnit, stanovuje nejprve pravidla jako určité vymezující mantinely.

- Relativně většinový jednokolový systém nemůže sám o sobě vytvořit dvoustranický formát, ale pomáhá udržet dvoustranický systém již existující.

- Relativně většinový jednokolový systém vytvoří v dlouhodobé perspektivě dvoustranický formát, pokud jsou splněny dvě podmínky – je-li stranický systém strukturovaný a pokud je část voličů, která odolává tlaku volebního systému, rozptýlená po všech volebních obvodech v počtech, které ji neumožňují získat relativní většinu.

- Dvoustranický formát je naopak nemožný, jsou-li menšiny, které nemohou být reprezentovány dvěma hlavními

[8] Strukturovaný systém je podle Sartoriho takový systém, kde „organizované masové strany vytlačí a do velké míry nahradí strany významných osobností."

stranami, soustředěny v určitých volebních obvodech v počtu dostatečném ke získání relativní většiny.

- Reduktivní účinek mají také poměrné systémy, i když menší než systémy většinové. Tento účinek je úměrný míře disproporcionality, zvláště pak v malých obvodech, kde stanovují práh reprezentace nebo přičítají prémii. Za těchto podmínek mají reduktivní účinek na menší strany, jejichž voliči jsou rozptýleni po všech volebních obvodech (Sartori 2001: 53).

Velký důraz klade tedy Sartori na rozptyl či naopak koncentraci voličů té které strany. Druhé pravidlo vylučuje Indii jako výjimku, neboť indický stranický systém označuje Sartori za „polostrukturovaný". Třetí pravidlo pak vysvětluje, proč přes relativně většinový systém má Kanada tří až čtyřstranický formát (Sartori 2001: 54). Vedle volebního systému jako nezávislé proměnné přichází se stranickým systémem jako usměrňujícím systémem. Popisuje celkem čtyři různé kombinace vlivu stranického a volebního systému, které jsou shrnuty v tabulce číslo 1. Kombinací I rozumí setkání silného volebního systému se silným stranickým systémem. Do této kategorie zahrnuje systémy dvou stran založené na principu relativní většiny. Při kombinaci II se potkává slabý volební systém (systém poměrného zastoupení) se strukturovaným, tedy silným stranickým systémem. Volič je zde limitován nikoli volebním systémem, ale systémem stranickým, který je zde nezávislou proměnnou. Touto kombinací Sartori dokládá, proč systém poměrného zastoupení nemusí nutně vést k systému více stran a že naopak někdy připouští systémy dvou stran. Dále tvrdí, že „obzvláště silná strukturalizace stranického systému nahrazuje manipulativní působení silného volebního systému" (Sartori 2001: 58). V případě kombinace III, tedy kombinace silného volebního systému se slabým,

nestrukturovaným stranickým systémem, má volební systém pouze omezující (psychologický) účinek na voliče, tím pádem reduktivní (mechanický) účinek na úrovni volebního obvodu, který se nepřenáší na celostátní úroveň. Tato konstelace vysvětluje, proč se někdy systémům relativní většiny nedaří snižovat fragmentaci (ibid.). Ke kombinaci IV dochází spojením slabého volebního systému (poměrně čistý proporční systém) a nestrukturovaným stranickým systémem. Čím více je volební systém čistě proporční, tím méně ovlivňuje výsledný stranický systém. Do této kategorie Sartori řadí většinu států jižní Ameriky. Podle něj také postkomunistické země, které zavedly systém poměrného zastoupení, mohou mít problémy při konsolidaci a deatomizaci stranických systémů.

Tabulka č. I

Kombinovaný vliv stranických a volebních systémů podle Sartoriho:

Stranický systém/Volební systém	Silný volební systém	Slabý volební systém
Silný (strukturovaný) stranický systém	Reduktivní účinek volebního systému (kombinace I)	Vyvažující-blokující účinek stranického systému (kombinace II)
Slabý (nestrukturovaný) stranický systém	Omezující-reduktivní účinek ve volebním obvodu (kombinace III)	Žádný vliv (kombinace IV)

Zdroj: (Sartori 2001: 57).

Giovanni Sartori pak na základě voličského rozptylu a předpokladů, v nichž proti sobě staví strukturovanost a nestrukturovanost stranického systému předkládá vlastní „zákony" o vlivu volebních systémů.

- **Zákon 1:** Existují-li systémová strukturace a voličský rozptyl (jako nezbytné spojené podmínky), relativně většinové systémy vedou k dvoustranickému formátu.

- **1.1:** Anebo je obzvláště silná systémová strukturace nutnou a zároveň náhradní postačující podmínkou dvoustranického formátu

- **Zákon 2:** Existuje-li systémová strukturace, nikoli však voličský rozptyl, relativně většinové jednokolové systémy vedou k eliminaci stran, které ani v jednom volebním obvodu nezískají většinu. Nemohou však eliminovat, takže dovolují, existenci několika stran nad dvoustranický formát, kolik jich umožňují dostatečně velké koncentrace jejich voličů schopných díky nim dosáhnout alespoň v jednom volebním obvodu většiny.

- **Zákon 3:** Existuje-li systémová strukturace, poměrné zastoupení získává reduktivní účinek zapříčiněný jeho disproporcionalitou. Čím větší je tedy nečistota poměrného zastoupení, tím větší jsou vstupní náklady pro menší strany a tím je silnější reduktivní účinek a naopak.

- **3.1:** Anebo je obzvlášť silná systémová strukturace sama o sobě nutnou a postačující podmínkou zachování jakéhokoli stranického formátu, který předcházel zavedení poměrného zastoupení.

- **Zákon 4:** Chybí-li systémová strukturace a předpokládáme-li čisté (téměř čisté) poměrné zastoupení, stran může být tolik, kolik umožní kvóta (Sartori 2001: 59-60).

Italský autor tvrdí, že pod takto zformulované zákony a pravidla lze zahrnout i výjimky z předchozích Duvergerových tezí (viz výše uvedená pravidla týkající se Kanady a Indie).

1.1.2 Další přístupy ke vlivu volebního systému na stranický systém

Vztahy volebního a stranického systému zkoumal také další významný politolog Arend Lijphart, který na základě svého výzkumu celkem 27 zemí v období let 1945-1990[9] shledal, že volební systémy mají sice nepřímý, ale zato klíčový podíl na kvalitě demokracie. Volební systém by jako mechanismus měl podle něj přispívat k co největší míře politické stability, přičemž tuto schopnost přisuzuje zejména poměrným systémům, jejichž výhodu spatřuje také například v tom, že se skládají z více proměnných, které se dají různě kombinovat a měnit (tudíž je tak možné předpokládat různé výsledky) a že podle něj lépe reprezentují případné menšiny ve společnosti. V souvislosti s tím přichází Lijphart s pojmem „konsociační demokracie"[10] jako demokratického modelu vhodného pro státy nějakým způsobem společensky rozdělené (Chytilek 2004:52).

Duvergerovy „zákony" byly ovšem také podrobeny větší kritice. Například podle Dietera Nohlena lze Duvergerovi vytknout především tři věci. 1.) existuje příliš mnoho výjimek. 2.) nejsou dostatečně specifikovány podmínky, za

---

[9] Lijphart totiž Duvergerovi mimojiné vytýkal nedostatečný materiál, kterým dokládal svá tvrzení. Dalším terčem jeho kritiky byly slabé hypotézy či chybná klasifikace(Fiala 2004: 59).

[10] Tento politický model je tvořen čtyřmi hlavními prvky – velká koalice, proporcionalita, menšinové (vzájemné) veto a jistá autonomie při rozhodování představitelů jednotlivých částí společnosti nad těmito částmi (Říchová 2000: 197). Tento model později rozšířil do v odborné veřejnosti poněkud problematicky přijímané (např. Novák 2002) „konsensuální demokracie", kterou postavil jako alternativní (a z jeho pohledu lepší model) k westminsterskému (většinovému) modelu demokracie.

jakých mají platit, takže jsou teze zjednodušeny a mají nízkou vypovídací hodnotu. 3.) Duverger v případě poměrného systému nezohledňuje jeho možné varianty a modifikace a z nich plynoucí rozdílné výstupy (Fiala 2004: 57).

Nohlen měl výtky také k Sartoriho pojetí vztahu volebních a stranických systémů a vyjádřil jeho teze jinou formou se stejným obsahem.

- Pokud žádná třetí strana vedle dvou velkých nedosáhne v jednom z volebních obvodů relativní většiny, vznikne dvoustranický systém.

- Pokud třetí strana vedle dvou velkých stran dosáhne v jednomandátovém obvodu relativní většiny, bude o tolik více stran více než dvě, kolik jich takové koncentrace hlasů dosáhne.

- Čím silnější je disproporční efekt poměrného volebního systému, tím silnější je redukční efekt tohoto systému na počet stran, nebo jinak řečeno, čím méně stran projde uzavírací klauzulí, či jinými překážkami, jako jsou například malé volební obvody, tím méně stran se dostane do parlamentu.

- Tolik stran může ve vícestranickém systému s poměrnou volbou získat mandáty, kolik jich získá nezbytné minimum.

Sartorimu vytýká nízkou informační hodnotu jeho „zákonů". Především pak tomu čtvrtému, o kterém tvrdí, že zde Sartori pouze popisuje volební systematiku, tedy že pokud systémová strukturace buď je, nebo není vysoká, volební systém to reflektuje ve výsledcích. Nutno ovšem poznamenat, že sám Sartori měl pochyby, zda má tato teze parametry zákona

(Fiala 2004: 59-60). Nohlen dále tvrdí, že účinek volebního systému je natolik závislý na mnoha politicko-společenských faktorech, že zákony vyslovující se o existenci kauzálního vztahu mezi způsobem volby a výslednou podobou stranického sytému, nebyly empiricky potvrzeny, což dokládá tím, že stejné volební systémy mohou vyprodukovat odlišné stranické soustavy (ibid.).

1.2 Proměnné poměrných volebních systémů a jejich účinky na systém stran

Přestože vztah (zejména kauzální vztah) volebního systému a systému stranického má i své kritiky, existuje celá řada odborníků, kteří tyto vlivy uznávají. Je zjevné, že pomocí nastavení volebních pravidel lze očekávat určité výsledky na podobu voleného shromáždění a volební systém se tak stává důležitým faktorem při formování podoby stranické soustavy. Jak jsem již zmínil, dají se, zejména poměrné, systémy různě měnit, upravovat a nastavovat, což vede k velmi široké variabilitě možných výstupů. Tyto „strategické účinky" se dají ovlivnit především proměnnými poměrných volebních systémů[11].

1.2.1 Velikost volebního obvodu

Mezi odbornou veřejností existuje v zásadě shoda na dvou proměnných, a to na velikosti volebního obvodu M (magnitude) a na volební formuli. Prvně jmenovaná proměnná určuje, kolik

[11] Proměnnou volebního systému může být pouze takový faktor (pravidlo, mechanismus), který je nastaven přímo a není závislý na jakémkoli jiném faktoru (Lebeda 2001).

se v daném volební obvodě rozděluje mandátů a kupříkladu Taagepera se Shugartem ji označují za rozhodující faktor, protože „ počet křesel rozdělovaných ve volebním obvodu má větší dopad na proporcionalitu než kterýkoli jiný faktor"(Taagepera-Shugart 1989: 112). Dále dodávají, že velikost volebního obvodu ovlivňuje proporcionalitu výsledků. „ Čím větší je za použití poměrného systému volební obvod, tím větší je proporcionalita systému" (ibid.). Za pomocí D´Hondtovy volební formule a Loosemore-Hanby indexu spočítali odchylku od proporcionality v obvodech velkých od jednoho rozdělovaného mandátu do padesáti. Zjistili, že dvou až čtyřmandátové obvody mají největší vliv na zkreslení proporcionality a na stranický systém. Pěti a, v případě většího počtu volebních stran, šestimandátové obvody již produkují relativně proporční výsledky.

Na rozdíl od většinových volebních systémů, je v těch poměrných velikost volebního obvodu často odlišná, a proto, abychom mohli lépe reflektovat působení velikosti volebního obvodu na celý systém, přišel Rein Taagepera se vzorcem pro efektivní velikost volebního obvodu[12],

$$M' = \sum M_i^2/S$$

který vyjadřuje vážený průměr velikostí obvodů. Pokud jsou v systému používány formule nerozdělující všechny mandáty na úrovni obvodů, nelze předem znát skutečnou velikost obvodu. Proto je lepší za velikost obvodu M považovat počet mandátů, který byl v obvodě skutečně přidělen (Lebeda 2001: 430).

[12] Na rozdíl od A. Lijpharta, který používá aritmetický průměr velikosti volebních obvodů, ten ovšem většinou v těch případech, kde jsou velikosti obvodů velmi odlišné, špatně odráží účinky systému. „Významný rozdíl M´ proti hodnotě klasického průměru se projeví v systémech s velmi rozkolísanými velikostmi obvodů a zejména v takových, kde krajní hodnoty M nejsou výjimkami proti většině zbylých obvodů, ve kterých jsou M blízké průměru"(Lebeda 2001 429-430).

1.2.2 Volební formule

Další proměnnou, na níž panuje shoda mezi politology, je volební formule. Jsou to metody, pomocí nichž převádějí poměrné systémy počty hlasů na počty mandátů. Volební formule lze rozdělit do dvou kategorií, a to na volební kvóty a volební dělitele[13].

Volební kvóty Q pracují s celkovým počtem odevzdaných hlasů V a celkovým počtem mandátů S. Pomocí kvóty se většinou nepodaří přidělit všechny mandáty, a proto jsou v souvislosti s nimi používány i další metody nebo jsou používány v systémech s více skrutinii. **Obecná rovnice** pro výpočet kvóty přičítá ve jmenovateli k počtu mandátů n, které může mít jakoukoli hodnotu a podle toho lze poznat, o jakou kvótu se jedná.

$$Q=V/S+n$$

Například **Hareova (jednoduchá) kvóta** dělí celkový počet hlasů počtem mandátů. Takto vypočte výši kvóty. Strana pak dostane tolik mandátů, kolikrát se vejde kvóta do celkového počtu hlasů dané straně. Její nevýhodou je ale, zvláště v menších obvodech, velký počet nerozdělených hlasů. Na druhou stranu je ve spojení s metodou největších zbytků velmi proporční.

$$Q= V/S$$

[13] Zde se držím a v celé práci budu držet terminologie Taagepery a Shugarta, kterou uvádí ve svém článku Hlavní proměnné volebních systémů T.Lebeda (Lebeda 2001). V odborné veřejnosti, ať už české nebo zahraniční, nepanuje v tomto směru totiž obecná shoda. Arend Lijphart kupříkladu rozděluje formule na metody největších zbytků (ekvivalent dělitele Taagepery a Shugarta) a nejvyšších průměrů (ekvivalent kvóty)[ibid.].

Jistou její modifikací je **Hagenbach-Bischoffova kvóta.** Ta snižuje velikost vypočtené kvóty tím, že jako by přiděluje o jeden mandát více. Díky tomu se rozdělí více křesel a zůstane méně nevyužitých hlasů, byť i tak nedokáže většinou rozdělit všechny mandáty[14].

$$Q=V/S+1$$

Droopova kvóta se používá ve spojitosti s volebním systémem jednoho přenosného hlasu (single transferable vote) STV (viz níže). Je to absolutně nejnižší kvóta, na jejímž základě lze kandidátovi přidělit mandát, aniž by hrozilo, že jej získá na úkor jiného kandidáta. Zároveň vylučuje rozdělení mandátu navíc (Lebeda 2004: 30).

$$Q=[V/(S+1)]+1$$

Kvóta Imperiali připočítává ve jmenovateli dvojku a její posílená forma pak dokonce trojku.

U těchto kvót je ovšem velké nebezpečí, že rozdělí i o několik mandátů více, než je danému obvodu přiděleno, a tak se nedají používat v jakémkoli systému. Lze tak činit především v případě kandidatury velkého množství stran ve velmi proporčním systému, který navíc nemá mechanismy zabraňující vstupu malých stran do parlamentu. Kvóta Imperiali je tak považována za nejméně proporční (ibid.).

$$Q=V/S+2 \qquad Q=V/S+3$$

Jak jsem již zmínil, metody volebních kvót nedokáží většinou rozdělit všechny mandáty. Ty zbylé se tedy musí

[14] Teoreticky může nastat případ, kdy rozdělí dokonce o jeden mandát více, avšak pouze za předpokladu, že všechny strany obdrží přesně násobek kvóty (Lebeda 2001: 433).

dorozdělit. K tomu může dojít buď ještě na úrovni toho samého obvodu, nebo na úrovni vyšší, například celostátní. Způsoby, pomocí nichž se rozdělní zbylých mandátů v rámci téhož obvodu provádí, se dají rozdělit na metody největších zbytků a nejvyšších průmerů[15]. Při použití první metody získají zbylé mandáty ty strany, jež mají nejvíce „zbylých" hlasů, tj. hlasů, které nevedly ke získání mandátu. Tato metoda převažuje nad metodou nejvyšších průměrů. Zejména v menších obvodech mírně napomáhá výsledkům menších stran před velkými.

V případě metody nejvyšších průměrů získávají mandáty ty strany, které vykáží nejvyšší průměr hlasů na mandát, o jehož přidělení se právě jedná (hlasy pro danou stranu se vydělí počtem mandátů, které doposud získala plus jedna). Oproti prvně zmiňované metodě, může tato rozdělit více než jeden mandát, přičemž pro každý další je třeba dělat nový výpočet. Tato metoda mírně upřednostňuje větší strany před malými (Lebeda 2001: 434-435; Havlík-Šedo-Čaloud 2004: 122-123).

Při rozdělování zbylých mandátů na vyšší (regionální, celostátní) úrovni dochází k převodu zbylých mandátů do dalšího skrutinia k rozdělení. Zde mohou být použity rozmanité techniky, jako například opět kvóty, u nichž je ovšem pravděpodobné, že znovu nerozdělí všechny zbylé mandáty a ty by se pak musely alokovat pomocí výše zmiňovaných metod nejvyšších průměrů a největších zbytků, nebo volební dělitele, které by tyto mandáty dokázaly již v tomto skrutiniu přidělit(ibid.).

U volebních dělitelů na rozdíl od kvót odpadá problém s nevyužitými hlasy, neboť rozdělí všechna křesla hned na úrovni daného obvodu v jediném skrutiniu a není tedy potřeba dalších metod pro přidělení zbylých mandátů. Metoda volebních dělitelů je v současnosti nejpoužívanější technikou poměrných systémů. Při přidělování mandátů se postupuje tak, že zisk

[15] Zde se opět držím terminologie Taagepery a Shugarta (Taagepera-Shugart 1989) a T. Lebedy (Lebeda 2001).

každé strany je postupně dělen řadou čísel. Mandát je přidělen té straně, která má nejvyšší aktuální průměr hlasů na mandát, o který se uchází. Podle podoby číselné řady pak rozlišujeme jednotlivé dělitele.

D´Hondtův dělitel[16] je v současnosti nejpoužívanějším. Využívá nejjednodušší číselné řady, tedy 1;2;3;4;5 atd. Pro úplnou jistotu až do takového počtu, kolik daný obvod rozděluje mandátů. Podle řady odborníků je zejména v menších obvodech disproporční ve prospěch velkých stran na úkor malých.

Dělitel **Sainte-Laguë**[17] používá řadu lichých čísel, tedy 1;3;5;7 atd. Jeho uplatnění napomáhá malým a středním stranám.

Dělitel **Imperiali** používá číselnou řadu, která začíná dvojkou, tedy 2;3;4;5 atd. Díky tomu výrazně zvýhodňuje velké politické subjekty na úkor malých.

Oproti tomu **Dánský** dělitel používající řadu čísel od jedničky ob tři, tzn. 1;4;7 atd. výrazně zvýhodňuje malé politické strany oproti velkým (Lebeda 2001: 436-437; Havlík-Šedo-Čaloud 2004: 124-126).

Ve světě jsou také používány modifikované varianty dělitelů Sainte-Laguë a D´Hondt. V prvně jmenovaném případě, též nazývaném vyrovnávací dělitel, je první číslo v řadě změněno na 1,4. Takže řada pak vypadá takto:1,42;3;5;7 atd. Tento dělitel nejvíce zvýhodňuje středně velké strany (Lebeda

---

[16] Podle gentského univerzitního profesora Victora D´Hondta. Ještě před ním ale tuto metodu použil Thomas Jefferson pro rozdělování mandátů do Kongresu jednotlivým státům(Lebeda 2001: 436).

[17] Také tento dělitel není pojmenován po svém skutečném autorovi, kterým je Daniel Webster, jenž jej navrhl jako alternativní způsob rozdělování kongresových mandátů jednotlivým státům USA (Lebeda 2001: 436).

2001: 436). Upravená varianta D´Hondtova dělitele se používá v Estonsku ve druhém skrutiniu. Počet hlasů se postupně dělí následující řadou: $1;2^{0,9};3^{0,9};4^{0,9}$ atd. Díky mocnině, jejíž výhoda vzrůstá s větším počtem hlasů, mírně zvýhodňuje oproti klasické D´Hondtově formuli větší strany na úkor malých politických subjektů (Havlík-Šedo-Čaloud 2004 126). Srovnání při distribuci mandátů nabízí tabulka číslo II.

Tabulka č. II

Rozdělení mandátů podle jednotlivých formulí v obvodě o velikosti M=7, kde strany A,B,C a D získaly 6400, 4600, 2000 a 1000 hlasů:

Formule	**A**	**B**	**C**	**D**
PK Imperiali	4	3	0	0
Dělitel Imperiali	4	3	0	0
H-B kvóta	4	2	1	0
Kvóta Imperiali	4	2	1	0
Hareova kvóta	4	2	1	0
D´Hondtův dělitel	4	2	1	0
Droopova kvóta	4	2	1	0
Mod. děl. S-L	3	3	1	0
Dělitel S-L	3	2	1	1
Dánský dělitel	3	2	1	1

Zdroj: (Havlík-Šedo-Čaloud 2004:127).

Zkratky: Dělitel S-L – dělitel Sainte-Lague; H-B kvóta-Hagenbach-Bischoffova kvóta; Mod. děl. S-L – modifikovaný dělitel Sainte-Lague; PK Imperiali-posílená kvóta Imperiali.

Velikost volebního obvodu a volební formule jsou tedy dvě proměnné, na nichž se odborná veřejnost shodne. Obecně lze říci, že velikost volebního obvodu ovlivňuje velikost disproporce, volební formule pak směr této disproporcionality.

Ohledně dalších proměnných poměrných systémů však již taková shoda nepanuje. Lijphart za ně považuje volební práh[18] a velikost voleného shromáždění, Taagepera se Shugartem pak podobu hlasování, tedy to, jak se s hlasem nakládá – například škrtání, preferenční hlasy, volba kandidátů z více stran atd. (Lebeda 2001:426)[19]. Za další dvě hlavní proměnné listinných proporčních systémů lze považovat uzavírací klauzuli a počet a charakter skrutinií (ibid.).

1.2.3 Uzavírací klauzule

Uzavírací klauzule je proměnná specifická pro poměrné volební techniky. Stanovuje hranici procenta hlasů, kterou musí daná strana překročit pro to, aby byla připuštěna k rozdělování hlasů. Důležitou roli pak hraje to, na jaké úrovni je klauzule stanovena. Zda na úrovni obvodu, nebo na úrovni vyšší (v některých zemích fungují klauzule paralelně na dvou úrovních). Pokud je stanovena klauzule pouze na úrovni obvodu, umožňuje to proniknutí i regionálně koncentrovaným subjektům, které by v případě celostátní klauzule nemusely mít šanci projít do parlamentu. Někde bývá celostátní klauzule doplněna jistou výjimkou na úrovni obvodů, když například v Německu projdou do parlamentu i ty strany, které získaly alespoň tři mandáty na nižší úrovni. Naopak v Estonsku mezi léty 1925-30, kdy zde byla klauzule na

---

[18] Procentuální hranice hlasů, které je potřeba, aby strana získala mandát.

[19] Ve své práci hodlám sledovat zejména ty proměnné, které stanovil ve své stati T. Lebeda (Lebeda 2001) a kterých se drží též například Havlík, Šedo a Čaloud (Havlík-Šedo-Čaloud 2004). T. Lebeda právě vyloučil Lijphartem stanovené proměnné proto, že jsou do jisté míry ovlivňovány jinými faktory (uzavírací klauzulí, velikostí obvodu) a tudíž nesplňují definici proměnné. Taageperou a Shugartem navržená podoba hlasování je v případě listinných poměrných systémů spíše vedlejší proměnnou, neboť nemá na celkový výsledek velký vliv (Lebeda 2001).

celostátní úrovni pouhé jedno procento, musely politické subjekty pro vstup do parlamentu získat alespoň dvě křesla. Toto pravidlo ovšem strany obcházely volebními koalicemi (Taagepera-Shugart 1989: 134). Volební klauzule má za úkol především zabránit marginálním stranám získat mandát a redukovat tak fragmentaci stranického systému. Má ovšem účinek většinou jen v prvních zhruba třech volbách po jejím nastavení, pak se mění mechanický účinek na psychologický a účinek klauzule je spíše v určitém zakonzervování počtu parlamentních subjektů. Pro volební koalice stran bývá často o několik procent navyšována (Havlík-Šedo-Čaloud 2004: 130-132; Lebeda 2001:440-441; Lebeda 2004: 34-36; Taagepera-Shugart 1989: 133-135).

1.2.4 Počet a charakter skrutinií

Mandáty přidělované stranám mohou být v případě použití volebních dělitelů alokovány již při prvním výpočtu. Některé volební systémy ovšem využívají několika úrovní obvodů a tedy i skrutinií. Tyto systémy mohou v dalším kole rozdělování přinést celkově i velmi proporční výsledek, i přesto, že v prvním skrutiniu byly obvody jednomandátové. To, jak je celkový výsledek proporční, je závislé na počtu mandátů, které se v dalších kolech rozdělují (Lebeda 2001: 443). V zásadě můžeme určit dva základní typy přidělování mandátů na vyšších úrovních.

Prvním z nich jsou *zbytkové mandáty ze zbytkových hlasů*. Často je tento způsob používán ve dvouúrovňových systémech, kde se v prvním kole přidělují křesla podle některé z volebních kvót. Nevyužité mandáty a hlasy se dále přidělují na vyšší úrovni, přičemž může být použita jakákoli kvóta či

dělitel (ibid.).Příkladem tohoto přístupu je právě současné Estonsko. Při této metodě je výsledná proporcionalita odvislá od velikosti obvodů na nejnižší úrovni a od typu kvóty na této úrovni použité (Lebeda 2001: 443).

Další kategorii alokace nepřidělených křesel jsou *kompenzační mandáty.* To, kolik se takových mandátů bude rozdělovat, je stanoveno předem zákonem. Stejně jako u předešlé metody je provázen základní výpočet na nejnižší úrovni, ovšem hlavní rozdíl je, že při tomto způsobu se v dalším skrutiniu opět použijí všechny platné hlasy, nikoliv tedy pouze ty, které se v první úrovni nepoužily. Pro každou stranu se pak vypočte ze všech hlasů počet mandátů na celostátní úrovni, který jí přísluší. Od toho se následně odečtou hlasy, které strana obdržela na nižší úrovni. Výsledkem je počet kompenzačních mandátů pro daný politický subjekt (Havlík-Šedo-Čaloud 2004: 132; Lebeda 2001: 443).

2. Exkurz do historie vývoje volebních a stranických systémů v Estonsku

Estonská republika, obdobně jako celá řada středo a východoevropských států, mohla po znovunabytí svobody do určité míry navazovat ve svém procesu utváření demokratických principů, pravidel a mechanismů na období mezi dvěma světovými válkami. Přestože tento krátký pokus o nastolení parlamentarismu nebyl moc úspěšný, byly v tomto období položeny základy pluralitních stranických systémů včetně volebních pravidel (Hloušek 2002). I v takto relativně krátké době totiž došlo k pozměnění jedné z hlavních proměnných poměrných volebních systémů (uzavírací klauzule). Tato změna se viditelně projevila na podobě parlamentu a systému

politických stran. I tak ovšem byla demokracie v Estonsku velmi nestabilní a v polovině třicátých let nesla dokonce řadu autoritativních rysů. Tuto nestabilitu do jisté míry ovlivňovalo i mezinárodně-politické postavení Estonska, které ve dvacátých a třicátých letech záviselo na bývalých mocnostech Dohody (Pospíšil 1999:11-13), na což existence samostatného Estonska a jeho demokratického systému doplatila, když po rozdělení sfér vlivu mezi nacistickým Německem a Sovětským svazem byli Estonci donuceni vzdát se na dlouhá léta samostatnosti i demokracie.

Meziválečný stranický systém Estonska měl samozřejmě své základy a vyvíjel se již několik let před vznikem samostatného pobaltského státu.

2.1 Cesta ke stranickému systému před rokem 1918

Území dnešního Estonska spadalo až do konce první světové války pod nadvládu carského Ruska, což samozřejmě mělo vliv na fungování estonské společnosti, ale hlavně na podobu modernizačních procesů v sociální a politické oblasti(Hloušek 2002).

V poslední třetině devatenáctého století začalo docházet k významnému nárůstu urbanizace (Švec 1996: 133), počtu estonsky hovořících obyvatel(Plakans 1974: 445-447) a s tím také ke zvýšení vzdělanosti Estonců (Švec 1996: 129). To znamenalo mimo jiné to, že inteligence nebyla již převážně germanofonní, což položilo základ pro budoucí estonskou politickou elitu (Hloušek 2002).

Jednu z hlavních rolí od počátku jejího vytváření hrál sociálně demokratický proud, i když nejdříve ještě jako součást ruské sociální demokracie. Zásadním momentem pro formování nových politických stran se staly revoluční

události v Rusku roku 1905, do té doby byla totiž existence estonských politických stran zakázána, i když zde samozřejmě působila různá hnutí a proudy ať už samostatně a ilegálně nebo v rámci ruských politických stran (Raun 1986: 75-76).

Na konec listopadu byl do Tartu svolán Všeestonský sjezd. Zde se názorově střetly dvě linie – umírněnější pod vedením Jaana Tónissona a radikálnější v čele s Jaanem Teemantem[20]. Jedním z důsledků této činnosti byla možnost účasti estonských volených poslanců ve Státní dumě po čtyři její funkční období v létech 1906 až 1917(Švec 1996: 147; Pospíšil 1999: 12)[21] a s tím související možnost pro obyvatele Estonska účastnit se voleb.

Ještě před tím, v říjnu 1905, byla založena samostatná Estonská sociálně demokratická dělnická strana (ESU). Ta ovšem byla po pouhých dvou měsících svého působení rozpuštěna a část jejích členů se vrátila zpět k ruské sociální demokracii. Na dlouhou dobu jedinou legální estonskou stranou tak byla Estonská národní pokroková strana (Eesti rahvameelne eduerakond), založena v listopadu téhož roku Jaanem Tónissonem. Ta měla liberálně demokratický charakter a působila až do roku 1917. Dalším politickým spolkům a proudům, jako například liberální skupině kolem Konstantina Pätse a časopisu Teataja, se nepodařilo zformovat legální politickou stranu. Ideově bylo toto sdružení mírně nalevo od EREE a kladlo důraz na sociální a ekonomické otázky (Švec 1996: 143-147; Hloušek 2002). To, že se Estoncům žádnou další politickou stranu až do roku 1917 nepodařilo legalizovat, bylo zapříčiněno silně omezujícím systémem

[20] Tónissonova skupina byla v menšině, i když sjezd se konal na její popud. Nicméně oba tábory vydaly rezoluci, v níž se shodně vyslovily pro estonskou autonomii či svolání ústavodárného shromáždění. Zásadní rozdíl mezi oběma skupinami tkvěl ovšem ve způsobu provedení těchto změn. Umírnění chtěli na ruské vládě spíše postupné reformní kroky, kdežto radikálnější skupina přímo revoluci (Švec 1996: 146-147; Pospíšil 1999: 12).

[21] Do roku 1907 měli Estonci pět poslanců, v dalších dvou volebních obdobích pak pouze dva poslance (Švec 1996: 147).

samoděržaví. Politické strany (legální i nelegální) měly velmi úzkou členskou základnu a o vliv se dělily s různými spolky a tiskovinami, kolem kterých se nejčastěji formovaly. Ruský politický systém navíc národním stranám všech pobaltských států nedovolil působit výše než pouze na úrovni lokální a komunální politiky (Hloušek 2002; Lewandowski 2001: 33-37).

Samoděržaví se zhroutilo spolu s pádem carského režimu po Únorové revoluci v roce 1917. Díky následné demokratizaci politického života mohly vznikat po dvanácti letech opět legitimní politické strany. Tónissonova EREE se přeměnila na Estonskou demokratickou stranu (EDE), přičemž i nadále měla nejvíce příznivců mezi bohatšími statkáři a městskou inteligencí. Ve stejném měsíci vznikla také levicová Estonská strana sociálně-radikální (ERSE) opírající se o podporu úřednictva a obyvatel měst. Toto politické uskupení pod vedením Jüri Vilmse a Eduarda Alamana přijalo na podzim téhož roku název Estonská strana práce (ET). V květnu byl pak založen Estonský zemědělský svaz (EML) vedený Jaanem Hünersonem. Od celoruské sociální demokracie se oddělila Estonská sociálně demokratická unie (ESÜ). Podobným způsobem vznikla estonská obdoba eserů. Další silnou levicovou politickou stranou byli Bolševici. Například počet jejich členů vzrostl ze 150 v březnu na zhruba 7 tisíc v srpnu stejného roku. Cíleně odmítali estonskou autonomii, neboť ji viděli jako nacionalistickou překážku v cestě k socialistické revoluci. Pod vedením Jaana Anvelta se jim podařilo ovládnout většinu rad ve větších a významnějších městech na estonském území (Lewandowski 2001: 56-59).

Estoncům bylo také umožněno formulovat své požadavky na větší autonomii. Petrohradská vláda jim také jako prvnímu národu v ruském státě ustoupila a 30. března 1917 spojila Estonsko a část Livonska v jeden celek s jedním společným sněmem Maapäevem, který nahrazoval dosavadní stavovské

sněmy(Švec 1996: 157). Přítrž tomuto politickému uvolnění však přinesla bolševická Říjnová revoluce z listopadu 1917. Předseda výkonného výboru tallinského sovětu Jaan Anvelt odmítl dohodu s Pätsem a Tónissonem a nařídil rozpuštění Maapäevu, ten se ale na svém posledním shromáždění 28.listopadu prohlásil za nejvyšší orgán v Estonsku až do svolání ústavodárného shromáždění a zvolil Radu starších, které předal moc. Nebolševičtí politici se následně, pokud nebyli zatčeni, uchýlili do ilegality anebo do emigrace. Během únorových voleb do ústavodárného shromáždění zjistili Bolševici, že jejich popularita není dostatečně vysoká na to, aby plně ovládli moc a volby zastavili a anulovali. Způsob vlády a násilí během revoluce byly hlavními motivy k rozhodnutí se Estonských elit k pokusu získat za pomoci Dohody úplnou nezávislost na Rusku. Po přerušení německo-ruských mírových jednání a následném ústupu bolševických vojsk vyhlásil v Tallinu Výbor spásy, který delegovala Rada starších Maapäevu na jednání v Brestu Litevském, 24. února 1918 estonskou nezávislost a vytvoření prozatímní vlády, v jejímž čele stanul Konstantin Päts. Bylo to ovšem zatím jen prohlášení symbolické, protože následovala německá okupace estonského území. Po definitivní porážce Německa v listopadu 1918 se opět Rusko pokusilo ovládnout pobaltské státy. Teprve tato nová okupace přiměla státy Dohody k reálnějším úvahám o nezávislosti Estonska. Prakticky to znamenalo například vojenskou pomoc Velké Británie při osvobozování estonského území od ruských vojsk na jaře roku 1919. Ovšem i nadále naráželi Estonci na problém uznání vlastního státu dohodovými mocnostmi de iure. To se podařilo až v roce 1921, tedy až po dvou letech demokratického fungování politiky v nezávislém Estonsku (Pospíšil 1999: 12-13; Lewandowski 2001: 58-81; Švec 1996: 156-173).

2.2 Meziválečný multipartismus

Estonci jako první z pobaltských států mezi světovými válkami vytvořili ústavní pravidla. V dubnu 1919 se konaly volby do Ústavodárného shromáždění. To mělo 120 členů a bylo vytvořeno podle principů poměrného zastoupení. Ve volbách kandidovalo deset stran a převahu ve zvoleném sboru získaly levicové strany v čele se socialisty. Jejich vůdce August Rei se následně stal předsedou Ústavodárného shromáždění. Na třetím místě skončila konzervativně-liberální Národní strana vedená Jaanem Tónissonem. Majorita levicových stran ale prosadila své představy do konečné podoby estonské ústavy, která byla přijata patnáctého června 1920 a platit začala na konci roku (Švec 1996: 178).

Nová konstituce byla charakteristická převahou jednokomorového parlamentu (Riigikogu) nad výkonnou mocí. Neexistující funkci prezidenta suplovala postava premiéra, který byl ze své funkce odpovědný parlamentu. Tuto formu extrémního parlamentarismu označil Rein Taagepera za ultrademokracii (Taagepera 1993: 53). Umocňovala proporcionalitu systému na úkor akceschopnosti vlády. Pro volby do jednokomorového 100členného Riigikogu, který měl funkční období tři roky, byl stanoven poměrný listinný systém. Země sice byla rozdělena do deseti regionů a do každého z nich mohla každá strana nasadit svou kandidátní listinu, ovšem hlasy se sčítaly na celostátní úrovni, takže celá země byla jediným volebním obvodem. Pro přidělování mandátů se používal d´Hondtův dělitel. Mezi jednotlivé kandidátní listiny stran se pak rozdělovala křesla za použití stejného dělitele. Uzavírací klauzule byla stanovená na úroveň jednoho procenta. To vše vedlo k velmi proporčním výsledkům a velké fragmentaci stranického systému, když se do

parlamentu dostával velký počet stran. Utváření a fungování koalic tak bylo velmi problematické. Mezi lety 1919 a 1933 byla průměrná délka působení vládního kabinetu pouhých osm měsíců. Během častých vládních krizí neměl premiér pravomoc parlament rozpustit a vypsat nové volby. Když v důsledku těchto krizí neměla země premiéra, nahrazoval jej ve funkci hlavy státu dočasně předseda parlamentu (Hloušek 2002; Švec 1996 178-179; Taagepera 1993: 53-54).

První volby do Riigikogu se konaly v listopadu 1920 podle všeobecného, rovného a tajného hlasování. Muži a ženy měli aktivní i pasivní volební právo od dvaceti let. Do parlamentu se dostalo devět subjektů a stejný počet stran nepřesáhl jednoprocentní klauzuli. Zvítězila v nich Strana práce (Eesti Tööerakond), kterou vedl Otto Strandmann. Tento subjekt představoval v politickém spektru umírněnou levici, napravo do sociální demokracie (Hloušek 2002). Jen o jeden mandát méně získala Selská strana (Póllumeeste kogud) představující konzervativní agrárníky a která hrála velmi významnou roli během celého demokratického meziválečného období v Estonsku. Třetí skončila Sociálnědemokratická strana dělnická (Eesti Sotsialdemokraatiline Tööliste Partei), která ačkoli měla na estonské poměry širokou členskou základnu a stabilní voličskou podporu, byl její předseda August Rei v čele vládní koalice jen na krátké období v letech 1928-29 (ibid.). Nejsilnější středovou stranou byla liberální Lidová strana (Rahvaerakond) vedená Jaanem Tónissonem, následovaná středově konzervativní Křesťanskou lidovou stranou (Kristlik rahvaerakond). Jak ukazují tabulky III. a IV., byly síly v estonském parlamentu značně roztříštěny. Další volby o tři roky později tuto fragmentaci pouze zvětšily. Do Riigikogu kandidovalo 26 politických subjektů a mandáty získalo rekordních čtrnáct stran (Vardys 2001: 402). Přičemž dokonce i vítězná Selská strana získala jen 23 mandátů. Druzí

skončili sociální demokraté, za nimi vítěz předchozích voleb Strana práce (viz tabulka III).

Tabulka č. III

Výsledky voleb do Riigikogu 1920-1932:

Strana	1920	1923	1926	1929	1932
Selská strana	21	23	23	24	42
Strana práce	22	12	13	10	-
Sociálnědemokratická strana dělnická	18	15	-	-	-
Lidová strana	10	8	8	9	-
Křesťanská lidová strana	7	8	5	4	-
Komunistická strana	5	10	-	-	-
Estonská dělnická strana	-	-	6	6	5
Hospodářská strana	1	-	-	-	-
NDSS	11	4	-	-	-
Německá baltská strana	4	3	2	3	3
Ruská strana	1	4	3	2	5
Strana kolonistů	-	4	14	14	-
Národní strana středu	-	-	-	-	23
Strana majitelů domů	-	2	2	3	-
Národní strana liberální	-	5	-	-	-
Unie vlastníků	-	1	-	-	-
Unie demobilizovaných vojáků	-	1	-	-	-
Socialistická dělnická strana	-	-	24	25	22

Zdroj: (Švec 1996: 184-185).

Za zmínku stojí relativně vysoký zisk Komunistické strany (Törahva Ühine Väerind), jež obdržela 10 mandátů. To posílilo ambice komunistů k převzetí moci, o které se skutečně pokusili počátkem prosince 1924 krvavým pučem v Tallinu, který byla připravena vojensky podpořit i Moskva, ale nakonec se tak nestalo, povstání bylo potlačeno a Komunistická strana zakázána. Velmi křehký parlamentarismus

tak ve své první větší existenční zkoušce obstál, i když značná část komunistů poté přešla do Estonské dělnické strany (Eesti Tööliste Partei), která se sice účastnila již následujících voleb v roce 1926, avšak komunisté na parlamentní dění neměli výraznější vliv (Hloušek 2002; Švec 1996: 183-185; Taagepera 1993: 54). Rok před volbami došlo ještě ke drobné úpravě jejich pravidel. Jak jsem již výše zmínil, potřebovala strana k tomu, aby se dostala do parlamentu, nejen překonat jednoprocentní uzavírací klauzuli, ale také získat alespoň dva mandáty.

Ve volbách samotných zvítězila Socialistická dělnická strana (Eesti sotsialistlik tööliste partei), která vznikla o rok dříve sloučením Sociálnědemokratické strany dělnické a Nezávislé dělnické socialistické strany (Iseseisev sotsialistlik tööliste partei) a stala se tak dominantní silou na levici. Jen o jeden mandát méně obdržela Selská strana (23).

Tabulka č. IV

Efektivní počet stran a parlamentní fragmentace po jednotlivých volbách:

Volby	Efektivní (absolutní) počet stran	Fragmentace
1920	6,4 (10)	0,84
1923	8,2 (14)	0,88
1926	6,2 (10)	0,84
1929	6,4(10)	0,84
1932	3,5 (6)	0,72

Zdroj: vlastní výpočty na základě (Estonian history).

Podmínka získání alespoň dvou křesel zabránila ke vstupu do Riigikogu pouze jedné politické straně, a tak v parlamentu zasedlo celkem deset subjektů, což bylo sice méně než v předchozích volbách, ale i tak zůstala estonská

politická scéna i nadále značně fragmentovaná (viz tabulka číslo IV). Volby konané podle stejných pravidel za další tři roky přinesly obdobné výsledky (viz tabulka III), a tak zákonodárci přistoupili k malé, avšak, jak se později ukázalo, významné úpravě volebních pravidel.

2.3 Volební a ústavní změny v první polovině třicátých let

Před volbami v roce 1932 došlo k navýšení uzavírací klauzule o jedno procento na dvě (Hloušek 2002; Taagepera 1993: 54). Tato relativně malá změna se viditelně odrazila na volebních výsledcích. Do Riigikogu se dostalo jen šest uskupení, přičemž vítězná Selská strana, která se před volbami spojila s radikální Stranou Kolonistů, obdržela 42 mandátů. K podobné integraci stran došlo také ve středu politického spektra sloučením Lidové strany, Křesťanské lidové strany a Strany práce v Národní stranu středu. Ta skončila druhá s 23 mandáty, avšak těsně po volbách se opět rozdělila. Navýšení klauzule mělo tedy vliv také na předvolební spolupráci stran, a tím na koncentraci stranického systému. Jak je vidět v tabulce IV, byl tento pokus o volební inženýrství poměrně úspěšný, když se snížil efektivní počet stran i fragmentace parlamentu. Ovšem to byl stav pouze přechodný, neboť stranická nestabilita se ukázala být hlubší (Hloušek 2002)a předvolební koalice nepevné, a tak již dva roky po volbách působilo na půdě parlamentu osm frakcí, přičemž největší z nich Selská strana měla jen o jeden mandát více než dvě druhé nejsilnější parlamentní uskupení a během pouhého roku od voleb se u moci prostřídaly hned čtyři vládní kabinety (Hloušek 2002; Taagepera 1993: 54).

2.3.1 Cesta k autoritářskému režimu

Estonsko bylo na přelomu dvacátých a třicátých let velmi tvrdě zasaženo světovou hospodářskou krizí. S tím související prohlubující se ekonomické a sociální problémy (nezaměstnanost, devalvace estonské měny atd.) a především pak neschopnost politických elit, právě pro výše zmíněnou fragmentaci a atomizaci systému stran, tyto potíže řešit vedla k diskreditaci politiky parlamentu v očích občanů a k nárůstu popularity pravicově extrémních a antisystémových hnutí, zejména Ligy veteránů války za nezávislost, jejíž členové v čele s Andresem Larkou udržovali kontakty s německými nacisty a požadovali silný prezidentský systém (Švec 1996: 190; Taagepera 1983: 11; Taagepera 1993: 55). Jistým pokusem nelevicových demokratických stran o zmenšení nerovnováhy mezi mocí zákonodárnou a výkonnou byla dvě referenda vypsaná v srpnu 1932 a červnu následujícího roku. V prvním z nich se hlasovalo o změně ústavy a bylo těsným poměrem hlasů (49% ku 51%) nedůvěřivými občany zamítnuto. To druhé se týkalo vytvoření funkce prezidenta, ale ani tento návrh se nesetkal s příznivou odezvou. Také Liga veteránů války za nezávislost iniciovala referendum o nové ústavě. To proběhlo 14.-16. října 1933 za účasti 56% procent voličů. Pro změnu se vyslovilo 72,7% hlasujících, a tak byl návrh přijat. V rámci nové, tak zvané druhé ústavy, která vstoupila v platnost v lednu následujícího roku, byl snížen počet poslanců o polovinu na rovných padesát. Byla též zřízena funkce prezidenta, který byl volen přímo lidem na pětileté funkční období a měl právo absolutního veta. Mohl vydávat dekrety, jež byly na stejné úrovni jako zákony. Prezidentovi

bylo rovněž umožněno jmenovat a rozpouštět vládu z vlastní iniciativy, stejně tak jako rozpustit parlament a následně vyhlásit nové volby bez kontrasignace premiérem. A tak přestože parlamentu byl ponechán schvalovací proces státního rozpočtu, umožňovala druhá ústava hlavě státu tak široké pravomoci, že se mohl stát představitelem vůdcovského typu jako tomu bylo v Itálii či Německu a Estonsko tak mohlo směřovat k autoritářskému či totalitnímu režimu (Roucek 1936: 557).

Obliba fašizující Ligy veteránů u občanů stále rostla, na počátku roku zvítězila liga v komunálních volbách a v prezidentském klání, které bylo naplánováno na jaro roku 1934, byl jejich kandidát Andres Larka jasným favoritem na tento post. V tom spatřovali nebezpečí představitelé demokratických stran. Konstantin Päts, pro něhož jako pro premiéra byla podle nové ústavy do prezidentských voleb vytvořena funkce prozatímního prezidenta, využil svého postavení a 12. března vyhlásil výjimečný stav, Ligu veteránů rozpustil a její čelní představitele nechal pozatýkat, aby odvrátil velmi pravděpodobné Larkovo vítězství (Roucek 1936: 558; Švec 1996: 190-191; Taagepera 1993: 55). Úprava ústavy, kterou veteráni zamýšleli, se tak nakonec obrátila proti jim samotným. Výjimečný stav byl sice schválen dodatečně parlamentem, nicméně byl Pätsem obcházen za pomocí dekretů a v říjnu 1934 definitivně rozpuštěn. Již předtím politické strany neprojevovaly téměř žádnou aktivitu. Dekretem z března 1935 byly pak, až na jedinou výjimku, kterou představovala nově vytvořená provládní Vlastenecká unie (Isamaaliit), úplně zakázány. To znamenalo také zánik estonského meziválečného, demokratického a více stranického systému. Ten byl ovšem již od svého počátku velmi nestrukturovaný a atomizovaný, na čemž nese svůj podíl také velmi proporční volební systém, na který lze aplikovat Sartoriho zákon číslo čtyři (viz výše), ovšem nestabilitu estonského systému nelze svádět jen na volební

pravidla., neboť jak ukázalo navýšení uzavírací klauzule, měla tato změna reduktivní účinek na absolutní i efektivní počet parlamentních stran (viz tabulka číslo IV).

Režim Konstantina Pätse pokračoval ve získávání moci na svou stranu. Po vzoru italského korporativismu byl zřízen systém stavovských komor (do programu i praxe se tak Pätsovi dostávaly prvky, které původně chtěla zavést jím zrušená liga veteránů, ovšem nutno říci, že to nebyly prvky fašizující, ale spíše autoritářské). V roce 1936 vypsal další referendum o změně ústavy, to bylo úspěšné, a tak na jeho základě vzniklo o rok později Ústavodárné shromáždění a to odhlasovalo vznik nové konstituce, která tak mohla od roku 1938 vstoupit v platnost. Podle ní byl prezident volen na šest let. Řada pravomocí, které mu dávala předcházející ústava, mu byla ponechána, ale například veto již měl pouze suspensivní, nikoliv absolutní. Aktivní volební právo měli nyní muži a ženy od 22 let, pasivní potom od 25. roku věku. Ústava zřizovala dvoukomorový parlament. Osmdesátičlenná dolní komora (Sněmovna) byla volená na pět let na základě prostého většinového systému jednomandátových obvodech. Horní komora (Státní rada) měla členů čtyřicet, deset z nich jmenoval prezident, šest mělo mandát z moci úřední a 24 volily stavovské organizace. Tato ústava měla estonsko liberalizovat, ale prezident měl podle ní ve skutečnosti ještě širší pravomoci (Švec 1996: 192; Taagepera 1993: 55-56). Pro možnost nominace na prezidentský úřad musel mít kandidát většinovou podporu v obou komorách parlamentu. Ve Státní radě ji měl zajištěnu i díky deseti jmenovaným stoupencům Päts. Ve volbách do Sněmovny ovšem podporu získat nemusel. Ovšem v mnoha volebních obvodech kandidovalo více opozičních kandidátů, a tak se hlasy pro ně rozptýlily. Výsledkem byl klasický případ paradoxu většinových systémů, když Pätsovi stoupenci na základě 47% hlasů získali 55%, tedy 44 mandátů. Na jaře roku 1934 byl pak Konstantin Päts zvolen

prezidentem. Vyhnul se tak přímé volbě a tím i riziku, že by při tomto způsobu hlasování neuspěl(Taagepera 1993:56). Období vlády Pätse lze sice označit za autoritářské, nicméně, zvláště v jeho závěru, došlo k jistému uvolňování, když vyhlásil amnestii pro politické vězně z řad Ligy veteránů či komunistů, národnostní menšiny měly politická práva a opozice byla víceméně tolerována (ibid.). Úplný konec estonského samostatného státu pak znamenal pakt Molotov-Ribbentrop v srpnu 1939 a následná první okupace sovětskými vojsky, během níž byli vládní představitelé v čele s Pätsem deportováni a v parlamentních volbách konaných v červenci 1940 oficiálně podle stejných pravidel jako ty předchozí, které ovšem byly silně zmanipulované. Kandidáti komunistické Lidové fronty v nich obdrželi plných 93% hlasů. V rychlém sledu událostí bylo 6. srpna 1940 Estonsko začleněno do SSSR a začala vlna represálií a násilné sovětizace. Ta byla v období let 1941-44 přerušena okupací německou, ale po dohodě učiněné na spojenecké konferenci v Postupimi se na dlouhá léta Estonsko stalo definitivně součástí nedemokratického SSSR.

2.4 80.léta-počátky současného stranického pluralismu

Po desetiletích hluboké totality přišlo v osmdesátých letech s nástupem Michaila Gorbačova postupné politické uvolňování sovětského režimu. Původně upozaděné disidentské skupiny postupně začínaly pronikat do veřejného života nejprve přes různé občanské iniciativy, prohlášení kulturních činitelů či vědeckých pracovníků a poté i politicky, přičemž oficiálně nastavená politika glasnosti tyto procesy urychlovala. Ve druhé polovině osmdesátých let již také

vznikají zárodky prvních politických subjektů působících mimo oficiální komunistickou stranu (Pospíšil 1999: 18-19). Ona samotná ovšem sehrála důležitou roli během demokratizačního procesu, když se snažila o přenesení rozhodovacích pravomocí z centra na jednotlivé svazové republiky. Například představitelé jejího reformního křídla v čele s předsedou státní plánovací komise Edgarem Savisaarem vypracovali návrh ekonomické autonomie Estonska (IME) a začínali pomalu a opatrně hovořit o nezávislém Estonsku. Savisaar později založil široké hnutí typu fóra (Hloušek 2000) - Lidovou frontu Estonska (Eestimaa rahvarinne) mající v politickém spektru středové postavení a mezi nově vznikajícími subjekty hrající nejvýznamnější roli, byť zpočátku značná část jejích členů zůstávala zároveň v Estonské komunistické straně (Pospíšil 2001). Další nově vznikající politický proude v Estonsku se začal formovat po černobylské katastrofě, když byly od podzimu 1986 organizovány různé protesty a pochody proti devastaci životního prostředí Sovětským svazem, které se staly jakýmsi spouštěcím mechanismem celospolečenské diskuse, jež vedla k vytvoření Estonského hnutí zelených (Eesti roheline liikumine). Ve stejném roce historik Mart Laar založil Společnost pro ochranu estonského národního dědictví, která se snažila o kulturní obnovu Estonska byla tvořena občany z disidentských a emigrantských kruhů. Právě z tohoto uskupení, z Estonského národního hnutí a Estonského demokratického hnutí se jako vůbec první politická strana zformovala Strana estonské národní nezávislosti (Eesti rahvusliku soltumatuse partei) požadující úplnou samostatnost Estonska na SSSR. Program této strany inklinoval ke krajní pravici. Reakcí konzervativních a především rusofonních komunistů na nově vznikající politické protostrany bylo vytvoření Mezinárodního hnutí pracujících, nebo-li Interfrontu (Pospíšil 1999: 19; Švec 1996: 255-260; Taagepera 1993: 127-153).

Pod dojmem jistých obav z velkých ústupků Lidové fronty ve prospěch moskevských požadavků se počátkem roku 1989 zformovalo hnutí Estonských občanských výborů, které se opíralo o podporu Estonského křesťanského svazu, Estonské společnosti pro národní dědictví a Strany estonské národní nezávislosti. Hlavní myšlenkou tohoto hnutí byla kontinuita s meziválečným demokratickým obdobím, a také proto organizovalo sčítání obyvatel, kteří měli estonské občanství před rokem 1940, a jejich potomků (Pospíšil 1999: 20).

Během léta 1988 sílila masová podpora nezávislého estonského státu, konaly se různé manifestace a pochody. Tyto události jsou dnes známé jako tzv. „zpívající revoluce". Také v jejím důsledku již 16. listopadu stejného roku vyhlásilo Estonsko jako první ze svazových republik státní suverenitu. To znamenalo, že byly preferovány republikové zákony před zákony sovětskými za současně zachované příslušnosti Estonska v SSSR. Ovšem Moskva odmítla suverenitu přijmout, a tak se schylovalo k ústavnímu konfliktu. Estonci tomu ale zabránili stažením a zmírněním svých požadavků, čímž předešli i násilným pokusům o převzetí moci konzervativními a rusofonními komunisty jako se tomu stalo v Lotyšsku a Litvě (Švec 2004: 121). Vývoj politických subjektů tedy mohl pokračovat i nadále bez vážnějších překážek směrem k demokracii. Spektrum nově vznikajících zárodků politických stran bylo vcelku široké, nicméně vznikaly „shora" prostřednictvím již etablovaných (členové komunistické strany) nebo nově se etablujících (bývalí disidenti) politických elit bez silnějších vazeb na občany, širší členské základny a s velice slabou identifikací obyvatel s politickými stranami (Pospíšil 2001).

Tlak Estonců na moskevské centrum společně s představiteli obou dalších pobaltských svazových republik byl takový, že ve volbách do Nejvyššího sovětu SSSR konaných na přelomu března a dubna 1989 bylo v důsledku Gorbačovovy

reformy umožněno výše uvedeným politickým uskupením postavit vlastní kandidáty a estonským občanům poprvé od roku 1937 vybírat mezi více kandidátkami. Pro Estonsko bylo vyčleněno 36 mandátů, přičemž se volilo v jednomandátových obvodech dvoukolovým většinovým systémem. V prvním kole byl zvolen kandidát, který obdržel 50 a více procent hlasů. Pokud se tomu tak nestalo, pak do druhého kola postupovali dva kandidáti, kteří v daném obvodě obdrželi nejvíce hlasů. Pokud v nějakém obvodě kandidovali pouze dva či dokonce jen jeden kandidát a nikdo neobdržel potřebných 50%, konaly se pro tento obvod v polovině května zcela nové volby. Samotná hlasovací procedura byla taková, že voliči na lístku označili všechny kandidáty mimo jednoho, kterého chtěli volit. Pokud zaškrtli všechny, byl sice volební lístek stále platný, avšak tímto způsobem nedali logicky hlas nikomu (Taagepera 1990 330-331). Aktivní volební právo měli občané starší 18 let a pasivním volebním právem disponovali všichni občané, kteří dovršili 21 let. V Estonsku v té době žilo 963 000 Estonců, 475 000 Rusů a 128 000 příslušníků dalších národností, především Ukrajinců a Bělorusů. V takto rozdělené společnosti mohl být podle Taagepery daný volební systém přitěžující okolností pro vyhrocenou kampaň a fragmentaci na základě etnické příslušnosti. Podle provedených průzkumů veřejného mínění tomu ale tak alespoň v případě radikálnějších kandidátů nebylo, neboť mezi estonským a neestonským etnikem panovala co se týče názoru na ně v naprosté většině shoda (Taagepera 1990: 335). Ve 36 obvodech se zaregistrovalo celkem 119 kandidátů, z nichž 73 byli Estonci. Přesně v polovině obvodů, tedy v 18 kandidovali jak Estonci, tak „neestonci“, v 15 pouze Estonci a ve třech pak pouze příslušníci jiných etnik. Průměrný počet kandidátů na jeden obvod byl 3,3. Ve třech obvodech byl nasazen pouze jeden kandidát. V 11 obvodech kandidovalo od čtyř do devíti kandidátů. Z části kvůli stranické frakcionalizaci, z části

pro pokusy nezávislých kandidátů získat mandát. Ve zbylých obvodech se o mandát pokoušeli dva či tři kandidáti.

Výsledky voleb znamenaly porážku pro stávající komunistickou a prosovětskou nomenklaturu. Účast činila 87% oproti do té doby oficiálně udávané, leč zkreslené 99% účasti. Z estonské časti populace k volbám přišlo dokonce 95% voličů, v případě neestonských etnik to bylo 75%. Pouze v šesti obvodech se nerozhodlo v prvním kole hlasování, v jednom z nich pak byly vypsány nové volby, protože ani jeden ze dvou kandidátů nedosáhl na hranici potřebných 50% hlasů (Taagepera 1990: 336-339). Riziko opakování voleb tak bylo naplněno pouze v jednom případě, ale zachování stávajících sovětských volebních pravidel v nových podmínkách, to znamená fakt, že se nyní v rámci jednoho obvodu mohlo o mandát ucházet dva a více kandidátů za současného použití negativní volby (tedy možnosti odevzdání platného lístku, aniž by občan pro někoho hlasoval), zvyšovalo pravděpodobnost nezvolení ani jednoho kandidáta a vypisování nových voleb (Taagepera 1997: 3).

Ve volbách dominovala středová Lidová fronta, když získala celých 27 mandátů. Interfront a jím podporovaní kandidáti pak jen šest křesel. Volby ukázaly jasnou podporu proreformních hnutí a Lidová fronta pak měla silnější pozici ve vyjednáváních s Moskvou při uplatňování svých požadavků a politických ambicí (Pospíšil 1999: 20).

Na konci osmdesátých let tedy již existovaly zárodky politických stran a začínaly se vymezovat hlavní proudy estonské politiky. Ještě to ovšem nebyly politické strany klasického typu jak je známe dnes. K tomu, jak jsem již výše zmínil, tyto subjekty se potýkaly s úzkou členskou základnou. Občané se navíc neztotožňovali se stranami jako takovými, ale spíše s jejich představiteli.

3. Počátek 90.let-hledání volebního systému

3.1 Význam a postavení ruské menšiny v Estonsku

Meziválečné samostatné Estonsko lze považovat za etnicky poměrně homogenní stát. Tou dobou na jeho území žilo plných 88% občanů hlásících se k estonské národnosti. Mezi národnostními menšinami byla početně nejvýznamnější ta ruská čítající 8% obyvatel především na východě země (Hloušek 2000; Park 1994: 70).

Po skončení druhé světové války došlo v duchu Stalinovy doktríny k násilným deportacím Estonců do jiných částí SSSR a stejně tak k příchodu ruského obyvatelstva do Pobaltí. Zcela logicky se poměr etnik na estonském území začal měnit a ruská menšina nabývala na významu (viz tabulka číslo V).

Tabulka č. V

Procentuální podíl ruského a estonského etnika na estonském území:

Národnost	1934	1959	1989
Estonská	88,2%	74,6%	61,5%
Ruská	8%	20,1%	30,3%

Zdroj: (Hloušek 2000; Park 1994: 71)

Jak naznačuje tabulka číslo V, trvala tato imigrace občanů neestonské národnosti po celou členství Estonska v SSSR. Rusové se nikdy plně neintegrovali do většinové společnosti a co se týče vzdělanosti a profesní a sociální oblasti naprosto se od Estonců odlišují. Obsazují nejčastěji

dělnické profese a mají menší podíl vysokoškolsky vzdělaných. Nejvíce členů ruské menšiny (celých 50%) žije v hlavním městě Tallinu, dalších 25% je koncentrováno v průmyslových centrech na severovýchodě země, například v Narvě (Hloušek 2000). Demografické tendence, které nasvědčovaly tomu, že by se Estonci stali při jejich pokračujícím trendu již na přelomu milénia ve vlastní zemi menšinou pomohl uspíšit emancipační snahy Estonců (Švec 2004: 124).

Co se týče jazykové otázky, tak v roce 1989 byla na estonském území úředním jazykem estonština a ruštině bylo ponecháno zvláštní postavení, když se občané v oblastech s více než 50% podílem národnostní menšiny mohli obracet na úřady ve svém rodném jazyce. Počátkem 90. let ovšem vstoupil v platnost nový zákon, který postavení estonštiny posílil. Jeho novela z roku 1999 to ještě umocnila. Znalost estonského jazyka museli prokazovat již nejen státní zaměstnanci a pracovníci ve veřejných službách, ale také soukromí podnikatelé. Problematicky byla přijímána ústavní změna z května téhož roku, podle níž znalost estonštiny museli prokázat i uchazeči o veřejné politické funkce (ibid.).

Nejproblematičtějším bodem v otázce soužití Estonců a Rusů v jednom státě je otázka občanství, práva na něj a s tím spojené volební právo. Po roce 1990 byly zamítnuty Rusy navrhované varianty automaticky nabytého i dvojího občanství. To tak bylo přiznáno pouze lidem žijícím na území Estonska před sovětskou okupací v roce 1940 a jejich potomkům. Mezi těmi, kdo takto získali estonské občanství bylo pouze 10% příslušníků jiných etnik, přičemž v Estonsku v té době žilo téměř 40% neestonských národností. Sovětští přistěhovalci museli splnit řadu podmínek, aby se mohli stát právoplatnými občany Estonska[22], což jim značně ztěžovalo politický vliv na

[22] Těmi byl dvouletý trvalý pobyt na území Estonska, uplynutí jednoho roku od podání žádosti, znalost estonštiny a přísaha loajality. Toto opatření je ale prakticky vyloučilo z participace na volbách v roce 1992, neboť za

formování státu, ve kterém tvořili nemalou (asi třetinovou) část obyvatelstva. V roce 1993 vstoupil v platnost zákon o cizincích, podle něhož ovšem na občanství nemohli dosáhnout téměř žádní Rusové. Po tlaku ze strany OBSE byl prezidentem Merim vetován.

Současná úprava zákona o nabývání občanství je platná od roku 1995. Podmínka trvalého pobytu je dle něj prodloužena na pět let. Žadatel o občanství také musí úspěšně projít testem ze znalosti estonštiny, což naráží na častý odpor, a tak do roku 2004 prošlo řádnou naturalizační procedurou pouze 42 tisíc lidí (Švec 2004: 125).

Většina Rusů žijících v Estonsku tak paradoxně nemá ani ruské ani estonské občanství. Do politického života se to promítá tak, že nemají právo volit nebo vstupovat do politické strany, protože na obojí mají nárok pouze státní občané Estonska. To samozřejmě velice oslabuje vliv Rusů na politické dění, byť podíl neestonců s volebním právem postupně stoupá, což se promítá i do výsledků parlamentních voleb (viz níže) (Hloušek 2000; Pospíšil 2001). Nejvýznamnější politickou stranou hájící zájmy ruské menšiny je Estonská sjednocená lidová strana (Eesti ühendatud rahvapartei). Ta požaduje například automatické udělování občanství lidem, kteří se narodili na estonském území a zrušení složitých naturalizačních procesů, především pak jazykových testů (Pospíšil 2002: 166-167).

3.2 Fáze aplikace volebních pravidel podle Reina Taagepery

Základním východiskem estonského politologa je pro zkoumání výběru a následného fungování volebních mechanismů

---

výchozí datum pro udělování občanů byl vybrán 30. březen 1990, takže se občany mohli stát až po 30.3.1993 (Pospíšil 2001; Švec 2004: 125).

v nově vzniklých a tranzitních demokraciích rozlišení mezi pojmy „volební pravidla" a „volební systém" a jejich definice. Volební pravidla jsou podle Taagepery určité mantinely vymezující pravidla hry, která mohou být aplikována kdekoliv. Teprve na základě jejich praktického užití se vytváří volební systém, přičemž za použití stejných pravidel se může ustavit v různých zemích (podmínkách) odlišná podoba volebního systému, tudíž volební systém se nedá nastavit hned při prvních volbách, ale vyvine se až když jsou volební pravidla pevně zapuštěna v politické kultuře daného státu a když političtí aktéři jsou o nich dobře poučeni a umí s nimi zacházet. To podle Taagepery jde jen na základě zkušeností, takže obvykle trvá několik voleb, zpravidla tři, než se volební systém ustanoví. Pokud se z nějakého důvodu pravidla změní či upraví, začíná vývoj volebního systému znovu (Taagepera 1999: 2).

Při hledání volebních pravidel v nových demokraciích mohou tzv. „predominantní aspekty" tlačit politickou elitu k zachování stávajících pravidel z předešlého režimu a k ignorování možných alternativ. Predominantními aspekty Taagepera rozumí jisté zakořeněné zvyklosti, snaha hledat, obhajovat a udržet výhody volebních pravidel předešlého režimu oproti riziku inovace, které je navíc spojeno s náklady na zavádění pravidel nových. Pro mnohé je pak ale velkým zklamáním, když jsou volební výstupy najednou jiné. Neuvědomují si totiž, že ve změněných podmínkách se začíná vytvářet odlišný volební systém, byť volební pravidla zůstala zachována (Taagepera 1999: 3-4).

Na základě těchto premis vymezuje estonský politolog jednotlivé fáze přechodu na nová volební pravidla v tranzitních demokraciích.

Fáze 0: Nové prodemokratické elity se snaží využít stávajících volebních pravidel, nevidí žádný důvod ke změně a nežádají informace o možnostech alternativ zvenku. Estonsko

touto fází prošlo v období voleb do Nejvyššího sovětu v roce 1989.

Fáze 1: Prodemokratické elity chtějí změnu volebních pravidel, protože se ukazuje, že ta stávající se v nových podmínkách neosvědčila. Ovšem čelní představitelé nemají povědomí o širokých možnostech, jaké volební pravidla zavedená v západních demokraciích nabízejí, a tak dochází většinou ke zmateným kombinacím za použití jednoduchých formulí.

Fáze 2: Pokud nová pravidla selžou, nebo se objeví radikálnější tvůrci volebních pravidel, vyvstává více možností a variant. Avšak velmi často jsou dychtivě až nekriticky přijímány zahraniční příklady.

Fáze 3: Znalosti o volebních pravidlech rostou, ale snaha s nimi manipulovat ještě více. A s tím, jak se hnutí typu fórum rozpadají a frakcionalizují, stávají se volební pravidla částí stranického boje, přičemž jsou sledovány spíše krátkodobé cíle, a dochází tak k jejich velmi častým změnám a úpravám. V některých nových demokraciích to vede ke zklamání z demokracie jako takové.

Fáze 4: Do čtvrté fáze, tedy fáze stabilně fungující demokracie přechází systém, pokud úspěšně překoná třetí etapu ve spojení s tím, jak se vyvíjí vyvážené a uvážené zacházení s volebními pravidly, znalost jejich fungování a dopadů, jak se vyvíjí expertizy místních politických vědců a s tím, jak rostou praktické zkušenosti (Taagepera 1999: 4-5).

Tím, jak jednotlivé etapy aplikace volebních pravidel a vývoje volebního systému vypadaly konkrétně v Estonsku a

jakým způsobem dopadaly na stranický systém a na jeho celkovou stabilitu, bych se chtěl nyní zabývat podrobněji.

3.3 Jednání o podobě volebních pravidel na přelomu 80. a 90. let

Debaty o konečné podobě volebních pravidel (v Taageperově smyslu) pro volby do Nejvyššího sovětu probíhaly od konce roku 1989 za účasti tří ze čtyř hlavních politických proudů v Estonsku, tedy Mezinárodního hnutí pracujících (Interfront), Lidové fronty a Estonské komunistické strany. Představitelé Strany estonské národní nezávislosti se odmítli zúčastnit vyjednávání s tím, že činnost nejvyššího sovětu na estonském (tj. cizím) území je nelegální (Ishiyama 1997: 107). Pokud bychom se drželi Taageperova pohledu, jsou tato jednání slučitelná s fázemi 1 a 2, které se v Estonsku částečně překrývaly. Elity vědí, že stávající pravidla je nutno změnit, ale zatím nemají širší povědomí o možnostech, jakým způsobem to provést, což se postupně mění a je navrhováno více alternativ.

Jednání samotná probíhala těžce, výsledek se rodil pomalu a byl projevem velkého kompromisu. Mezinárodní hnutí pracujících bylo pro zachování jednomandátového většinového systému sovětského typu. Z části to bylo kvůli zachování kontinuity, ale především proto, že jejich elektorát byl totiž koncentrován do oblastí, kde žili převážně neestonští obyvatelé, a tak by při použití většinového systému šance na zvolení byla v těchto oblastech narůstala. Oproti tomu Lidová fronta navrhovala poměrný systém za použití prosté kvóty a metody největších zbytků s průměrnou velikostí obvodů tři mandáty (ibid.). Tento systém navrhoval také Taagepera. Považoval jej za nejjednodušší metodu, jak vložit do vztahů

mezi hlasy voličů a stranickou reprezentaci (Taagepera 1997: 3). To by ovšem zavádělo listinné kandidátky, což odmítali komunisté, neboť ti měli větší šance při individuální volbě, než při použití jakéhokoliv listinného systému, při kterém by lidé odmítli „značku" Komunistická strana jako takovou a nebyli by tak zvoleni kandidáti, kteří by v jednomandátových většinových obvodech obstáli. Z těchto důvodů komunisté navrhli po japonském vzoru systém jednoho nepřenosného hlasu (SNTV)[23]. To se pro změnu nesetkalo s kladnou odezvou u Lidové fronty. Její specialista na volební systémy tento návrh jednoznačně odmítl s tím, že obzvláště u nově vznikajících demokratických forem vlády, kde ještě nejsou známy poměrné velikosti jednotlivých politických táborů, přináší tento systém nebezpečí deformace vztahu mezi hlasy a získanými mandáty. Jako kompromisní řešení pak navrhl systém jednoho přenosného hlasu (STV), který byl jako systém, který nepoužívá stranické kandidátky, akceptovatelný pro komunisty a zároveň přináší proporční výsledky (Ishiyama 1996: 490; Taagepera 1997: 4). Ovšem i tento návrh se setkal s určitou vlnou kritiky, a to dokonce také z řad samotné Lidové fronty, konkrétně od jejího předsedy Savisaara, kterému se nelíbil ústupek v podobě systému nepoužívajícího kandidátní stranickou listinu. To podle něj mohlo nahrávat především komunistům. Z řad dalších představitelů Lidové fronty zaznívaly také hlasy obávající se vícestranického systému a s tím spojené přílišné roztříštěnosti stranického spektra. Návrh zavedení STV měl své kritiky i mezi komunisty. Ti se ovšem omezili spíše na proklamace o spiknutí podle nich imperialisticky se chovající Lidové fronty se Západem a žádné faktické argumenty nepřinášeli (Ishiyama 1996: 494-495). Přes

[23] Při použití tohoto systému kandiduje v jednomandátovém volebním obvodu více kandidátů (nikoli stranických kandidátek). Volič disponuje jedním hlasem, který není přenosný. Mandát pak získává kandidát, který obdržel v daném obvodě nejvíce hlasů. Mezi odbornou veřejností nepanuje shoda v zařazení SNTV do některé z kategorií volebních systémů. To je způsobeno také tím, že velmi záleží na politickém prostředí, ve kterém se používá. Nejčastěji je ale označován za polopoměrný (Chytilek-Hynek 2004: 99-100).

obtížná vyjednávání byl nakonec kompromisní návrh v listopadu 1989 a Estonsko se tak stalo jedinou republikou SSSR, která nevolila podle jednomandátového dvoukolového většinového systému (Taagepera 1990: 479).

3.3.1 STV a jeho politické spojitosti

Systém jednoho přenosného hlasu, také někdy nazývaný „irský", patří do skupiny poměrných systémů, mezi kterými je dokonce nejstarší, když vznikl ještě v době, kdy nebyly etablovány politické strany, nicméně od klasických listinných systémů se zásadně odlišuje, když klade větší důraz na osobu kandidáta (Klíma 1998: 240).

Hlasovací a sčítací procedura vypadá následovně: volič ve vícemandátovém obvodě postupně přiřazuje preference jednotlivým kandidátům. Číslem 1 označí svou první preferenci, a pokud chce, označí své další preference čísly 2,3,4...a tím vyjadřuje, komu dalšímu má být přidělen jeho hlas, pokud jej kandidát mající předchozí preferenci nevyužije, přičemž k tomu, aby mohl získat mandát, potřebuje počet hlasů pro daného kandidáta dosáhnout alespoň hodnoty Droopovy kvóty (viz výše), tudíž nejprve se vypočítává hodnota této kvóty. Poté se sečtou první preference pro kandidáty. Pokud následně dosáhne některý z nich hodnoty Droopovy kvóty, získává mandát. Potom jsou hlasy, jež obdržel nad hodnotu kvóty, přerozděleny na základě preferencí mezi další kandidáty a to tak, aby odpovídaly podílu **všech** hlasů, které kandidát obdržel. Je to tzv. přenos *shora.* Pokud se tomu tak nestane, je vyškrtnut nejslabší kandidát a jeho hlasy jsou přerozděleny podle následujících preferencí tzv. přenosem *zdola,* přičemž přenos shora má vždy přednost. Jestliže po přerozdělení dosáhne hodnoty kvóty a získá tak

některý další kandidát mandát, procedura výše popsaná se opakuje až do přidělení všech mandátů v obvodě (Havlík-Šedo-Čaloud 2004: 106-109; Klíma 1998: 240-242; Lebeda 2004: 38-39). Nevýhodou tohoto systému je jeho nepřehlednost pro voliče, mezi výhody naopak patří poměrně velká proporcionalita, ta je ovšem způsobována až na základě udělování následujících preferencí, nikoli tedy na základě těch prvních. Dále pak zvýhodňuje osobnosti, které zastávají umírněné názory, umožňuje zastoupení regionů a oslabuje vztah mezi stranou a poslancem (Havlík-Šedo-Čaloud 2004: 113). Jedna strana může postavit do jednoho obvodu více kandidátů, tudíž dochází k bojům i uvnitř stran, nikoliv jen mezi nimi. To strany vnitřně oslabuje a stranická disciplína klesá. Důležitou roli pak vzhledem k proporcionalitě hraje, podobně jako u listinných poměrných systémů, velikost volebního obvodu. Nejinak tomu bylo v Estonsku.

3.4 Volební rok 1990

Ve volbách do Nejvyššího sovětu Estonské svazové socialistické republiky (ESSR) v březnu 1990 se obsazovalo 105 křesel[24], velikost volebních obvodů se pohybovala od jednoho do pěti mandátů. Existence jednomandátových obvodů totiž činila z volebního systému vlastně kombinaci STV a alternativního hlasování[25], což poněkud snižovalo celkovou proporcionalitu výstupů systému. Čtyři volební obvody byly pak předem vyčleněny pro sovětské vojenské posádky. Počet a velikost volebních obvodů byla přidělována na základě

[24] Počet poslanců byl zredukován z původních 284 volebním zákonem z listopadu 1989 (Ishiyama 1996: 489).

[25] Alternativní hlasování představuje většinovou volební techniku, kdy má volič v jednomandátovém volebním obvodě jeden hlas s několika preferencemi, kterými může postupně označit kandidáty. Poté se postupuje obdobně jako u STV, ale hlasy se přenáší pouze zdola (Lebeda 2004:25-26).

administrativního členění země, přičemž větší města dostala do začátku dva. Tímto způsobem se rozdělilo 48 mandátů. Zbylých 53 mandátů bylo alokováno mezi regiony celé země na základě počtu obyvatel za použití Hareovy kvóty a metody největších zbytků (viz výše). Celkem bylo stanoveno 46 volebních obvodů[26], s průměrnou velikostí 2,28[27].

Do voleb mohli být navrhováni také nezávislí (nestraničtí) kandidáti, přičemž počet nominací jednoho kandidáta nebyl omezen, tudíž teoreticky mohl kandidovat za podpory například Lidové fronty i Komunistické strany, což by ovšem na druhou stranu činilo kandidáta pro voliče obtížně čitelným a nevěrohodným. Stávalo se například, že členové Komunistické strany kandidovali pod hlavičkou jiných uskupení a byly zakládány různé předvolební aliance, z nichž nejvýznamnější bylo Svobodné estonsko (reformní komunisté).

V březnových volbách mohli volit všichni obyvatelé Estonska starší 18 let, tudíž i příslušníci národnostních menšin.

Volební klání se ukázalo být soubojem především mezi třemi politickými proudy či uskupeními. Vedle Lidové fronty (od té se ještě před volbami odštěpilo několik politických stran, jejichž kandidáti ovšem stále šli do voleb jako kandidáti Lidové fronty) a Svobodného Estonska to byla sdružení kolem Mezinárodního hnutí pracujících, která se snažila hájit zájmy ruské menšiny. V sovětských svazových republikách i jiných komunistických státech představovaly volby v tomto období jakési referendum o zachování či

---

[26] Údaje o počtu a velikosti volebních obvodů se v pramenech rozcházejí. J. Šedo (Šedo 2007: 43) uvádí 28 obvodů s průměrnou velikostí 3,6 mandátů. I.Pospíšil (Pospíšil 2001) pak uvádí naprosto scestných 42 pětimandátových obvodů, což nekoresponduje ani s původní velikostí Nejvyššího sovětu ESSR (284 křesel). Ve své práci tak vycházím z údajů J.T.Ishiyamy (Ishiyama 1996: 489-495; Ishiyama 1997: 101), který uvádí a konkrétním výpisem dokládá 46 obvodů s průměrnou velikostí 2,28 mandátů na jeden obvod.

[27] Z toho bylo 19 jednomandátových, šest dvoumandátových, ve 13 se volili tři poslanci, v pěti obvodech 4 poslanci, zbylé tři obvody byly pětimandátové (Ishiyama 1996: 490).

ukončení daného režimu, tedy o souboj širokých občanských hnutí pro nezávislost na jedné straně s hnutím hájícím zachování statusu quo. Estonské specifikum bylo v tom, že místní Komunistickou stranu ovládali reformisté, a tak byla jednou ze sil, jež se vyslovovaly pro samostatný estonský stát (Pospíšil 2001; Šedo 2007: 10).

Ve volbách nakonec dosáhla přesvědčivého vítězství Lidová fronta s programem demokratizace a cesty k tržní ekonomice se ziskem 43 mandátů. Do Nejvyššího sovětu ESSR pak prošly ještě další dva významné subjekty, a to Svobodné Estonsko a Mezinárodní hnutí pracujících (Interfront) se shodným počtem 27 mandátů (viz tabulka číslo VI). Zde se projevila výše zmiňovaná vlastnost STV – umožnění reprezentace silně regionálně koncentrovaným subjektům. Mezinárodní hnutí pracujících jako strana podporovaná zejména ruskou menšinou, která je soustředěna ve větších městech (Ishiyama 1996: 498). Lidová fronta svým vítězstvím potvrdila své postavení na estonské politické scéně a voliči vyjádřili podporu nastolenému trendu směrem k demokratickému a samostatnému státu, neboť zástupci Interfontu neměli v Nejvyšším sovětu třetinu mandátů, která by jim podle sovětských procedurálních pravidel umožňovala vetování usnesení shromáždění (Taagepera 1993: 175). Vládu sestavoval předseda Lidové fronty Edgar Savisaar za podpory několika spřízněných bezpartijních poslanců.

Již ve výsledku těchto voleb můžeme spatřovat počátky kontinuity se stranickým systémem, který se následně v Estonsku vytvořil. I přestože se hlavní subjekty již počínaly štěpit a rozpadat, vznikly nebo se z nich vydělily strany, jež byly v dalších volbách úspěšné (Šedo 2007: 158). Na druhou stranu vybraný volební systém do jisté míry dal základ tomu, že estonský volič se nadále rozhodoval spíše podle osobností, než-li podle politických stran (Ishiyama 1996: 499).

Tabulka č. VI

Výsledky voleb do nejvyššího sovětu ESSR:

Strana	Mandáty	Mandáty v %
Lidová fronta	43	41
Interfront	27	25,7
Svobodné Estonsko	27	25,7
Ostatní	8	7,6

Zdroj: (Šedo 2007: 155).

Cesta k naplnění cílů Lidové fronty ovšem nebyla jednoduchá. Aktivita výše zmíněného hnutí Estonských občanských výborů totiž postupně vedla k přechodnému dualismu institucí na území dnešního Estonska. Výbory totiž na základě sčítání a registrace obyvatel (viz výše) zorganizovaly v celém SSSR unikátní volby do vlastního shromáždění – Estonského kongresu. Aktivní volební právo sice měli občané již od 16 let, avšak významný volební census. Volit směli jen občané, kteří se zaregistrovali, přičemž registrace byla povolena jen těm, kteří dokázali, že byli občany Estonska před sovětskou okupací v roce 1940, nebo jejich potomkům. Z voleb tak byla vyloučena více než jedna třetina populace žijící v ESSR (Taagepera 1993: 174). Estonský kongres čítal 499 členů, z nichž 35 náleželo estonským emigrantským organizacím na Západě (ibid.).

Na základě požadavku na jednoduchou volební proceduru a personalizovanou volbu ve vícemandátových obvodech byl po doporučení Reina Taagepery vybrán systém limitovaného hlasování (LV)[28]. Počet hlasů pro voliče byl odvozen od odmocniny velikosti volebního obvodu zaokrouhlené nahoru.

[28] Jedná se o polopoměrný volební systém. Ve vícemandátových obvodech má volič vždy více než jeden hlas, ale zároveň méně, než se v daném obvodě rozděluje mandátů. Přitom žádnému kandidátovi nesmí dát hlas dvakrát. Kandidáti jsou seřazeni podle počtu obdržených hlasů a mandát získává tolik nejlepších z nich, kolik se v příslušném obvodě rozděluje mandátů (Chytilek-Hynek 2004: 96; Lebeda 2004: 39-40).

Takže v pěti až devítimandátových obvodech měl volič k dispozici tři hlasy, ve čtyřmandátových potom dva(ibid.). Tento systém mírní nevýhody SNTV (velký počet propadlých hlasů) a na druhou stranu snižuje šanci velkých stran na zvolení všech jejich kandidátů ve prospěch zisků stran menších (Chytilek-Hynek 2004: 96; Taagepera 1997: 4).

Ve volbách konaných 24.února 1990 se stali nejsilnějším blokem nacionalisté, tvoření především příslušníky Strany estonské národní nezávislosti (ENIP) a Společností pro ochranu estonského národního dědictví (EHS). Dohromady obdržely tyto subjekty 174 mandátů a společně s dalšími uskupeními tvořily v Kongresu většinu (Taagepera 1993: 174).

Estonský kongres byl občany brán jako symbol kontinuity s meziválečným demokratickým a samostatným Estonskem, těšil se tedy jejich podpoře a měl u nich jistou autoritu. Navíc hned na počátku byl uznán i Nejvyšším sovětem. Ovšem nositelem politické moci jako takové zůstal Nejvyšší sovět, který vydal rezoluci o jeho autoritě během přechodu Estonska k samostatnosti, dokud nebude vytvořen ústavní rámec obnoveného státu. Kongres tuto rezoluci hlasováním stvrdil a byl pak spíše nátlakovým orgánem usilujícím o nezávislost (Švec 2004: 122).

Na jaře 1991 pak Michailem Gorbačovem vypsané referendum o budoucnosti Sovětského svazu dopadlo v Estonsku debaklem, když se jej zúčastnilo pouze 19,4% občanů převážně z rusofonní části obyvatel. Následné pak Nejvyšší sovět (již pod novým názvem Nejvyšší rada – Ulemnoukogu) vyhlásila vlastní referendum o nezávislosti Estonska. Toho se mohli účastnit všichni obyvatelé žijící na estonském území, těch se nakonec ke hlasování dostavilo 83% a plných 77,8% z nich se pak vyslovilo pro nezávislé Estonsko (Pospíšil 1999:21; Švec 2004: 121).

Také na základě událostí v SSSR (pokus o neostalinistický převrat), vyhlásila 20. srpna 1991 Nejvyšší

rada plnou suverenitu Estonska. S touto rezolucí souviselo i prohlášení o vytvoření Ústavodárného shromáždění. Jeho podoba byla výsledkem ostrých jednání mezi zástupci Rady a Kongresu. Dohodnuto bylo nakonec kompromisní řešení, když v tomto 60 členném orgánu měli po 20 svých zástupcích Lidová fronta i Strana estonské národní nezávislosti, reformním komunistům patřilo 13 křesel, sedm pak zástupcům rusofonní části obyvatel (Švec 2004: 122).

3.5 Změna pravidel a volby 1992

Součástí diskuse o podobě budoucí ústavy[29] byla také vyjednávání o volebním zákoně. Z tohoto hlediska a při uplatnění Taageperových fází aplikace volebních pravidel (viz výše) přešlo v tomto období Estonsko do třetí fáze. Politici již nabyli lepšího povědomí o volebních systémech, a tak se snažili vymyslet taková pravidla, která by vyhovovala právě jim, ovšem s minimálním přehledem o tom, jaký dopad by aplikace systému, který běžně funguje v nějaké západní demokracii, měla v Estonsku.

Během vyjednávání v lednu 1992 proběhla v Estonsku vládní krize poté, co se premiér a předseda Lidové fronty Edgar Savisaar pokusil zavést v zemi zvláštní vládní režim a vyhlásil výjimečný ekonomický stav jako reakci na energetickou krizi, jež byla způsobena přechodem Ruska na vývoz ropy ve světových cenách (Švec 2004: 123). Vláda následně nezískala důvěru parlamentu a byla rozpuštěna. Nahradil ji nestranický kabinet vedený Tiitem Vähem. Po

[29] Nová ústava byla nakonec schválena v referendu z 28. června 1992 (Švec 2004: 124).

těchto událostech se Lidová fronta definitivně rozpadla[30], a tak její stanoviska (prosazovala zachování mírně upraveného stávajícího STV) ohledně volebních pravidel byla postupně převýšena radikálnějšími postoji a řešeními. Například Křesťanští demokraté navrhovali obdobu německého systému, když by voliči měli dva hlasy s tím rozdílem, že oproti Německu by se v části, kde jsou voleni přímo jednotliví kandidáti, použili vícemandátové obvody. Komunisté se pak snažili co nejvíce oddálit konání voleb a blokovat jednání, neboť to posilovalo jejich pozici (Taagepera 1997: 4).

Výsledek byl dosažen po složitém kompromisu a jako takový byl poněkud komplikovaný. Volební zákon byl schválen v dubnu 1992 a potvrzený v referendu[31] o dva měsíce později. Volební systém, který z něj vzešel, nejenže přiznal volební právo jen těm, kteří byli občany Estonska před sovětskou okupací a jejich potomkům[32], ale také přinášel Estonsku volební systém, jenž byl kombinací kvazilistinného poměrného systému, jaký se používá ve Finsku a izraelských volebních pravidel, která pro distribuci mandátů nepřidělených v prvním skrutiniu používá na celostátní úrovni přísně vázané kandidátní listiny.

Nový estonský systém měl celkem tři skrutinia. V tom prvním mohli kandidáti získat i přímý mandát, k čemuž potřebovali takový počet hlasů, který se přinejmenším rovnal Hareově kvótě. Zisk takového přímého mandátu nebyl nijak vázán na celostátní podíl hlasů.

Po přidělení přímých mandátů se ve druhém skrutiniu vypočítá prostá kvóta také pro strany, které překročily na celostátní úrovni uzavírací klauzuli, jež byla stanovena na

---

[30] Edgar Savisaar následně založil Lidovou stranu středu (Rahva keskerakond – RKE), která kandidovala v parlamentních volbách v roce 1992.

[31] V referendu se 53% hlasujících vyslovilo proti participaci „neobčanů" na volbách (Švec 2004: 124).

[32] Před referendem o volebním systému bylo volební právo rozšířeno o estonské emigranty (Švec 2004: 123).

pětiprocentní hranici. Na základě takto vypočtené kvóty se jim přidělovaly hlasy opět na úrovni volebních obvodů.

V posledním třetím skrutiniu byly zbylé mandáty distribuovány v jednom celostátním obvodě znovu kandidátním listinám, jež překročily uzavírací klauzuli. Mandáty jsou přidělovány pomocí modifikovaného d´Hondtova dělitele (viz výše). Ten využívá číselné řady $1;2^{0,9};3^{0,9};4^{0,9}\ldots$ (Šedo 2007: 44; Taagepera 1997: 4-5). Takto upravený d´Hondtův dělitel, jak jsem výše zmínil, poněkud zvýhodňuje větší strany před malými, tato vlastnost roste s velikostí volebního obvodu (Šedo 2007: 44). V tabulce VII je pak vidět rozdíl mezi klasickým a estonským modifikovaným d´Hondtovým dělitelem.

Tabulka č. VII

Distribuce mandátů klasickým a modifikovaným d´Hondtovým dělitelem v obvodu o velikosti M=7, kde strany A,B,C a D získaly 39000, 29000, 21000 a 11000 hlasů:

D´Hondtův dělitel	A	B	C	D
Klasický	3	2	1	1
Modifikovaný	3	2	2	0

Zdroj: (Lebeda 2001: 437); též vlastní výpočet.

Ustavení nového volebního systému, a zvláště pak takovéto jeho konkrétní podoby, bylo kritizováno Reinem Taageperou. Ten se stavěl za zachování či malou obměnu předcházejícího systému, tedy STV, protože aby se mohly projevit jeho účinky, potřeboval více (nejméně tři) volebních období (Taagepera 1999: 10). Další jeho výtka směřovala právě ke kombinaci finského a izraelského volebního systému. V Izraeli se pomocí vázané listiny může dostat do parlamentu kandidát, který by v případě hlasování na personálním základě neměl šanci uspět. Naopak ve Finsku jednotlivý kandidát

s největším počtem hlasů může získat mandát, někdy až ke „zděšení předáků jeho vlastní strany" (Taagepera 1997: 5). Kombinací těchto dvou systémů nutí ten estonský voliče hlasovat pro jednotlivé kandidáty, ale většinu mandátů pak alokuje dle pořadí kandidátů určeného jednotlivými stranami (ibid.). Ve všech třech volbách konaných v 90.letech se takto přidělovala více než polovina mandátů, například v roce 1990 to bylo celých 60 mandátů (Pospíšil 2001; Šedo 2007: 44).

Aktivním volebním právem disponovali estonští občané starší 18 let, pasivním potom od dovršení 21 roku věku. V parlamentních volbách do 101 členného Riigikogu vypsaných na 20. září 1992, se volilo ve 12 volebních obvodech, jejichž velikost je v Estonsku dodnes určována na základě počtu zapsaných voličů (tudíž je proměnlivá). V roce 1992 se jejich velikost pohybovala od 5 do 13 mandátů s průměrnou velikostí 8,4 (Moraski-Loewenberg 1999: 154; Šedo 2007: 45).

Nastavení volebních pravidel jako kombinace volných a vázaných listin a přítomnost pětiprocentní uzavírací klauzule přispěla k uzavírání předvolebních koalic (Hloušek 2000). Takto například vznikl středopravicový blok Vlast (Isamaa)[33], jež se zformoval ze stran křesťansko-demokratického tábora. Dalším koaličním blokem bylo liberální uskupení Bezpečný domov (Kindel kodu – KK)[34]. Jedním ze subjektů, které se snažily zaplnit mezeru ve středu politického spektra po rozpadlé Lidové frontě, byli Umírnění (Moodukad – M)[35] a dále pak nástupce Lidové fronty, Savisaarova Strana středu. Po

[33] Skládající se z Estonské křesťansko-demokratické strany (Eesti kristlik demokraatlik erakond – EKDE), Estonské křesťansko-demokratické unie (Eesti kristlik demokraatlik liit – EKDL), Konzervativní lidové strany (Eesti konservatiivne rahvaerakond – EKRE), Estonské liberálně demokratické strany (Eesti liberaaldemokraatlik partei – EDLP) a Republikánské koaliční strany (Eesti vabariiklaste koonderakond – EVKE) (Pospíšil 2002: 162).

[34] Tvořený Estonskou koaliční stranou (Eesti koonderakond – EKE), Estonskou unií venkova (Eesti Maaliit – EML) a Estonskou demokratickou unií spravedlnosti (Eesti demokraatlik oiglusliit – EDO).

[35] Byli tvořeni Estonskou sociálně demokratickou stranou (Eesti sotsiaaldemokraatlik partei – ESDP) a Venkovskou stranou středu (Eesti maa keskerakond – EMKE).

zákazu Estonské komunistické strany v srpnu 1991 se objevila jistá mezera i v této části politického spektra. Ovšem subjekty, které se ji snažily zaplnit nelze považovat za klasické komunistické strany. Nejvýznamnější z nich byla Levá alternativa (Vasak Vöimalus-VV), jejíž program byl proreformní a zahrnoval například podporu privatizace (Pospíšil 2002: 158).

Při účasti 68 % skončily volby vítězstvím stran pravice a pravého středu. Nejvíce mandátů získalo uskupení Vlast vedené Martem Laarem. Ten během 14 dnů sestavil koaliční vládu společně ještě s Umírněnými a Stranou estonské národní nezávislosti. Do opoziční role byl odsouzen následovník Lidové fronty, Savisaarova Lidová strana středu, když skončila s 15 mandáty na třetím místě (viz tabulka číslo VIII). Levá alternativa získala pouze necelá dvě procenta, a protože neobdržela ani žádný přímý mandát, neprošla vůbec do Riigikogu.

Do parlamentu se celkem dostalo devět subjektů, z toho tři koalice a dva kandidáti díky přímým mandátům v prvním skrutiniu. Strany, jejímiž byli členy, by se jinak nedostaly přes pětiprocentní uzavírací klauzuli, jejíž mechanický efekt se projevil, když nevpustila do parlamentu dalších osm kandidujících uskupení. Přirozený práh byl mnohem nižší, a tak měla svůj účinek. Ukázala se tak být hlavním faktorem ovlivňujícím proporcionalitu voleb. Velikost volebních obvodů celkovou proporcionalitu neovlivňuje, neboť určujícím je celostátní obvod o velikosti 101 mandátů. Zde je ovšem jistým disproporčním faktorem estonský modifikovaný systém d´Hondtova dělitele, který v takto velkém obvodě zvýhodňuje velké strany dokonce více než dělitel Imperiali (Šedo 2007: 44).

Tabulka č. VIII

Výsledky parlamentních voleb 1992:

Strana	Mandáty	Hlasy%	Mandáty%	Index deformace
I	29	22,0	28,71	1,31
KK	17	13,6	16,83	1,24
RKE	15	12,25	14,85	1,21
M	12	9,73	11,88	1,22
ERSP	10	8,79	9,9	1,13
SR	8	7,12	7,92	1,11
EK	8	6,89	7,92	1,15
ER	1	2,62	0,99	0,38
EEE	1	2,39	0,99	0,41
Ostatní	0	14,61	0	0

Zdroj: (Šedo 2007: 155)

Zkratky: EEE–Estonská podnikatelská strana; EK–Estonský občan; ER–Zelení; ERSP–Estonská strana národní nezávislosti; I–Vlast; KK–Bezpečný domov; M–Umírnění; RKE-Lidová strana středu; SR-Nezávislí roajalisté.

Tabulka č. IX

Faktor	L-H index	Fragm.	Efektivní(abs.) počet stran	Účast
Hodnota	17,64	0,83	5,9 (9)	68

Zdroj: (Šedo 2007: 157; Taagepera 1995: 331).

Prostřednictvím předvolebních koalic se do parlamentu dostaly i subjekty, které by jinak měly malou šanci na zvolení. Po volbách ovšem často docházelo k opětnému štěpení předvolebních koalic i jednotlivých stran, což vedlo k fragmentaci a atomizaci estonského stranického systému.

Také vládní koalice vedená Martem Laarem, která disponovala jen těsnou většinou (51 poslanců), ale díky stranické disciplíně zpočátku fungovala bez větších problémů a provedla zásadní ekonomické reformy, doplatila na stejný problém a Vlastí a Estonskou stranou národní nezávislosti začaly zmítat vnitřní spory. Od Vlasti se pod vedením Siima Kallase odštěpili její členové a založili na základě ekonomického i politického liberalismu postavenou Reformní stranu (Reformierakond-RE), do níž následně přešla také část členů další vládní strany, Umírněných. Další dva subjekty z předvolební koalice Vlast, EKRE a EKDL, na podzim roku 1994 tuto koalici opustily. Spory nejmenší vládní straně, v ERSP, se týkaly míry koaličních ústupků, kompromisů a také ztráty voličů. Laarova vláda nakonec po necelých 25 měsících v listopadu 1994 ztratila podporu v parlamentu (Hloušek 2000; Šedo 2007: 160; Taagepera 1995: 329).

Novým premiérem se stal Andres Tarand z Umírněných, v kabinetu ale i nadále zůstali všichni ostatní ministři a nemohl se ale i nadále opřít o většinu v Riigikogu, a tak se východiskem z této situace ukázalo být výjimečné zkrácení funkčního období parlamentu na tři roky a vypsání předčasných parlamentních voleb na rok 1995, do kterých zůstal Tarandův kabinet u moci.

4. Volební zákon z roku 1994 a jeho změny v roce 1998

4.1 Situace před parlamentními volbami 1995

Obecným problémem estonských politických stran byla jejich malá členská základna a z toho plynoucí slabá

identifikace voličstva s politickými subjekty, jež tak ztrácely důvěru obyvatel. Podle průzkumu z roku 1993 se s některou ze stran ztotožňovalo pouhých 13% občanů (Hloušek 2000). V květnu 1994 tak byl vydán zákon podmiňující účast v parlamentních volbách minimálním počtem 1000 členů, byť pro volby 1995 byla tato povinnost snížena na 200 straníků. Dalším ustanovením tohoto zákona bylo ukončení registrace takové politické straně, které se nepodaří ve dvou parlamentních volbách po sobě uspět. Tato opatření vedla k částečnému vylepšení koncentrace stranického spektra (ibid.).

Podobně jako před posledními parlamentními volbami, docházelo i nyní k častému vytváření předvolebních koalic. Do voleb se rozhodly společně kandidovat Estonská koaliční strana a Estonská unie venkova s programem, který na jedné straně podporoval pokračování radikálních hospodářských reforem a obhajoval ekonomický liberalismus, na straně druhé prosazoval silný protekcionismus státních podniků a sociální blahobyt dosažitelný pro každého. Tzv. městské křídlo vedl bývalý estonský premiér Tiit Vähi, venkovské pak Arnold Rüütel.

Mezi ruskou menšinou narůstal počet těch, kteří úspěšně splnili kritéria a podmínky naturalizačního procesu a mohli tak podílet na volbách, ať už kandidaturou, nebo hlasováním[36]. Před volbami pak Estonská sjednocená lidová strana (Eesti ühendatud rahvapartei-EÜRP) a Ruská strana v Estonsku (Vene erakond Esti-VEE) spojily síly do uskupení Náš domov je Estonsko! (Meie kodu on Eestimaa!-MKOE). Jako předvolební koalice se voleb účastnily i vládní Vlast a Estonská strana národní nezávislosti.

Parlamentní volby z 5. března 1995 probíhaly podle nového volebního zákona z června 1994, který upravoval počet

[36] Oproti zhruba 50 000 v roce 1992 disponovalo v roce 1995 volebním právem již přibližně 150 000 Rusů žijících v Estonsku (Taagepera 1995: 330).

a velikost volebních obvodů. Nyní jich bylo o jeden méně, tedy 11, přičemž nejmenší z nich měl velikost 7 mandátů, největší 12. Jejich průměrná velikost se tedy logicky mírně zvýšila na 9,2 (Moraski-Loewenberg 1999: 154). To znamenalo jisté malé zmírnění podmínek pro zisk přímého poslaneckého mandátu.

Volby, jichž se zúčastnilo 68,9% občanů a ve kterých kandidovalo celkem 16 politických stran a koalic, znamenaly vítězství opozičních sil levého středu (viz tabulka číslo X). Do Riigikogu prošlo celkem sedm politických subjektů, přičemž přesvědčivé prvenství získala koalice Unie venkova a Koaliční strany (41 mandátů za 32,3% hlasů). Takto velký bonus pro vítěze byl způsoben propady hlasů malých stran a použitím modifikovaného d´Hondtova dělitele ve třetím skrutiniu (Taagepera 1995: 330).

Na druhém místě skončila Estonská reformní strana (19) před Savisaarovou nástupkyní Lidové fronty, Estonskou stranou středu (16). Pro strany vládní koalice to byla jasná porážka. Koaliční blok Vlasti a ERSP obdržel pouze 8 mandátů a Umírnění o dva méně.

Ruské zájmy hájící MKOE získal taktéž šest parlamentních křesel. Nejmenší stranou v Riigikogu se pak stala Republikánská a konzervativní lidová strana (Vabariiklaste ja konservatiivide rahvaerakond-VKR) s pěti poslanci, která překročila pětiprocentní uzavírací klauzuli o pouhých 18 hlasů. Žádný poslanec pak nezískal přímý mandát, tudíž vliv mírného zvětšení volebních obvodů se ukázal být zanedbatelným (Šedo 2007: 155; Taagepera 1995: 330).

Tabulka č. X

Výsledky parlamentních voleb 1995:

Strana	Mandáty	Hlasy%	Mandáty%	Index deformace
KMÜ	41	32,3	40,59	1,26
RE	19	16,19	18,81	1,16
K	16	14,17	15,84	1,12
I/ERSP	8	7,86	7,92	1,01
M	6	5,99	5,94	0,99
MKOE	6	5,87	5,94	1,01
VKR	5	5,0	4,95	0,99
Ostatní	0	12,69%	0	0

Zdroj: (Šedo 2007: 155)

Zkratky: KMÜ-Koaliční strana a unie venkova; RE-Estonská reformní strana; K-Estonská strana středu; I/ERSP-Vlast/Estonská strana národní nezávislosti; M-Umírnění; MKOE-Náš domov je Estonsko!; VKR-Republikánská a konzervativní strana

Tabulka č. XI

Faktor	L-H Index	Fragm.	Efektivní(abs.) počet stran	Účast
Hodnota	12,79	0,759	4,15(7)	68,9

Zdroj: (Šedo 2007: 157; Taagepera 1995: 331).

Vládu za vítěznou koalici Unie venkova a Koaliční strany sestavoval Tiit Vähi. Na výběr měl ze dvou potenciálních možností. Buď sestavit vládu s druhou stranou v pořadí, Estonskou reformní stranou, nebo kabinet vytvořit společně s Estonskou stranou středu. Nakonec zvítězila druhá varianta, neboť reformisté byli hůře přijatelní pro venkovské křídlo

vítězného bloku. Ovšem tato středově-levicová vládní koalice vydržela pouze necelých sedm měsíců do listopadu 1995, když z ní odešla po odposlechovém skandálu[37] svého předsedy Savisaara Estonská strana středu.

Tiit Vähi následně sestavil nový vládní kabinet společně s Estonskou reformní stranou, ovšem ani ta nevydržela dlouho. Reformní strana z koalice po necelém roce vystoupila a premiér Vähi pak vedl menšinovou vládu ještě několik měsíců do března 1997, kdy byl po korupční aféře donucen odstoupit. Dalším ministerským předsedou se stal Mart Siimann, druhý muž Estonské strany středu, jehož společný kabinet s blokem Vlast/Estonská strana národní nezávislosti vydržel až do voleb v roce 1999.

Z hlediska Taageperových fází aplikace volebních pravidel se Estonsko nacházelo v období voleb roku 1995 již ve čtvrté fázi, kdy již občané i politici akceptovali volební pravidla, znají jejich povahu a fungovaní a kdy si na ně již zvykli (Taagepera 1997: 5).

Ovšem úplně jinak tomu bylo co se týče stranického systému a jeho koncentrace a stability, k nimž měl stále daleko. Jak ukazuje tabulka číslo XI, měl Loosemore-Hanby index, i přestože se oproti minulým volbám snížil, pořád relativně vysokou hodnotu (12,79%). Taagepera pro srovnání uvádí celosvětový průměr 7,6% (Taagepera 1995: 331). K výrazným snížením došlo v porovnání s předchozími volbami v případě indexu fragmentace a efektivního počtu parlamentních stran. Zde je to ovšem do značné míry dáno tím, že volby s velkým náskokem vyhrála jedna strana a vzájemná velikost stran tak nebyla vyvážená. Pro srovnání, efektivní počet parlamentních stran byl po volbách v roce 1995 stejný jako v České republice v roce 1996, kde ovšem v dalších volbách opět klesl, kdežto v Estonsku naopak (Šedo 2007:

[37] Edgar Savisaar jako ministr vnitra zneužil svého postavení k odposlouchávání známých osobností (Švec 2004: 131).

126). Navíc i přes zmíněné tendence fragmentace a efektivního počtu parlamentních stran, nacházelo se, co se vládní stability týče, Estonsko mezi volbami 1995 a 1999 ve svém vůbec nejméně stabilním období od voleb v roce 1992 dodnes.

S nemalými problémy se potýkaly samotné politické strany. Stále byly spíše pomocnými aparáty silných osobností, které jim stály v čele. Tudíž občané se stále rozhodovali spíše podle osobností (především v případě pravicových stran) než podle politických uskupení. Z tohoto hlediska nemůžeme v této době stále považovat estonský stranický systém podle Sartoriho za strukturovaný (viz výše). Další překážkou k úspěšnému etablování se politických stran byla jejich špatná organizační struktura spojená se stále přetrvávající úzkou členskou základnou. Především v severovýchodních regionech, tedy oblastech s velkým podílem neestonské populace, bylo zázemí politických subjektů velmi slabé. Je to do jisté míry spojeno s restriktivními naturalizačními podmínkami (Hloušek 2000).

4.2 Novely volebního zákona z roku 1998

Snaha řešit problémy nestabilních vlád a atomizované stranické soustavy spojené s nestálými předvolebními koalicemi vedla zákonodárce k poměrně významným úpravám volebního zákona. Jeho první novelizace z října 1998 nejprve upravovala především technická opatření hlasování jako takového, když povolovala volbu občanům mimo místa jejich trvalého bydliště a také všem s estonským státním občanům žijícím trvale či přechodně mimo Estonsko (ibid.).

V listopadu stejného roku byl zákon novelizován ještě jednou a tentokrát měla změna mnohem zásadnější dopad na volební i stranický systém než novela předchozí. Zakazovala

totiž vytváření předvolebních koalic. To do té doby bylo výhodné mimo jiné proto, že pro koalice zůstávala uzavírací klauzule stále na hranici pěti procent nehledě na počet subjektů v koaličním bloku. Vzhledem k tomu, že, jak jsem již výše zmínil, se prostřednictvím předvolebních koalic dostávaly do Riigkogu také malá uskupení, která byla jinak téměř bez šance na zisk mandátu, lze tuto změnu považovat jako nevýhodnou právě pro menší politické strany (Šedo 2007: 45). Tyto změny skutečně před volbami v roce 1999 podpořily snahy o přeměnu a integraci předvolebních koaličních uskupení v politické strany.

4.2.1 Parlamentní volby v roce 1999

Předvolební kampaň začala vlastně již během Siimannovy vlády v roce 1998. Byla vlastně soupeřením dvou bloků či pólů stranického systému, proreformního a ve smyslu reforem konzervativního (Fitzmaurice 2001: 146). Na straně konzervativního bloku stáli představitelé vládní koalice Koaliční strana, Estonská lidová strana (Eesti maarahva erakond-EME)[38] Arnolda Rüütela a Estonská strana středu, na té druhé potom křesťansko demokratický subjekt Pro Patria (Isamaaliit-I)[39], liberální Estonská reformní strana, Umírnění a Lidová strana, které svůj společný postup stvrdily podpisem Sjednocené opoziční koalice 31. prosince 1998 s tím, že po volbách sestaví koaliční vládu (ibid.). I přes nebezpečí nepřekročení uzavírací klauzule, nedohodly se

[38] Byla ustavena v roce 1999 jako nástupnický subjekt Unie venkova (Pospíšil 2002: 165).
[39] Vznikla na konci roku 1995 sloučením Estonské strany národní nezávislosti a Národní koaliční strany.

strany zastupující ruskou menšinu na sestavení společné kandidátky.

Kampaň opět do značné míry stála na silných osobnostech jakými například byli Edgar Savisaar ze Strany středu, Mart Laar z Pro Patria, či Maria Lauristinová z Umírněných. Co se týče hlavních otázek předvolební kampaně, tak v zahraničním směřování státu (vstup do NATO a EU) se relevantní strany shodovaly. Největším tématem kampaně se tak staly ekonomické a sociální otázky. Strana středu například prosazovala progresivní zdanění, přičemž Sjednocená opoziční koalice naopak chtěla daň z příjmu úplně zrušit (Hloušek 2000). Těsně před volbami favorizovaly průzkumy veřejného mínění Stranu středu, která společně s Estonskou lidovou stranou měla být schopna sestavit koaliční vládu.

Parlamentní volby se konaly v březnu 1999 a ukázal se v nich vliv zákazu koalic, když kandidovalo 12 politických stran, což bylo o 4 méně než v předchozích volbách a 19 nezávislých kandidátů. Při oproti do té doby posledním volbám nízké volební účasti (57,4%) skutečně zvítězila, jak napovídaly předvolební průzkumy, Estonská strana středu Edgara Savisaara se ziskem 28 mandátů (viz tabulka číslo XII). Strana středu zvítězila také díky hlasům od rusofonní populace, která nejvíce hlasovala kromě Savisaarovy strany ještě pro ruské zájmy zastupující Estonskou sjednocenou lidovou stranu, která překvapivě, na úkor Ruské strany v Estonsku, získala šest poslaneckých mandátů. Navíc na severovýchodě Estonska, kde převážná část ruské menšiny žije, byla nejvyšší volební účast ze všech regionů země. Daleko za očekáváním ale zůstal potenciální koaliční partner Estonské strany středu, Estonská lidová strana. Ta obdržela pouze sedm poslaneckých mandátů a nemohla tak vzniknout většinová koaliční vláda těchto dvou parlamentních subjektů. Stranu středu tak čekala obtížná koaliční vyjednávání, ve kterých se ale ukázalo, že pro žádnou ze stran, se kterou by vytvořila

v Riigikogu většinu, nebyla vhodným partnerem do vlády. Možnost sestavovat vládní kabinet tak dostaly středo-pravicové strany, konkrétně Mart Laar a jeho Pro Patria. Při rozhodování o tom, kdo konkrétně tuto možnost dostane, mu napomohlo lepší povolební postavení jeho strany, byť ji od třetí v pořadí Reformní strany dělilo pouhých 829 hlasů a také to, že předseda reformistů Kallas byl nařčen z korupce (Hloušek 2000).

Tabulka č. XII

Výsledky parlamentních voleb v roce 1999:

Strana	Mandáty	Hlasy%	Mandáty%	Index deformace
K	28	23,41	27,73	1,18
I	18	16,09	17,82	1,11
RE	18	15,69	17,82	1,12
M	17	15,21	16,83	1,11
EKE	7	7,58	6,93	0,91
EME	7	7,27	6,93	0,95
EÜRP	6	6,13	5,94	0,84
Ostatní	0	8,39	0	0

Zdroj: (Šedo 2007: 156)

Zkratky: K-Strana středu; I-Pro Patria; RE-Estonská reformní strana; M-Umírnění; EKE-Estonská koaliční strana; EME-Estonská lidová strana; EÜRP-Estonská sjednocená lidová strana

V Laarově vládním kabinetu nakonec kromě jeho strany Pro Patria zasedli ještě zástupci Estonské reformní strany a Umírněných (Švec 2004: 132). U moci vydržela až do Laarovy rezignace v lednu 2002 v důsledku vnitrostranické krize a stala se tak doposud nejdéle sloužícím vládním kabinetem v Estonsku. Po odchodu Pro Patrie do opozice se stal

premiérem koalice Reformní strany a Strany středu Siim Kallas a dovedl zemi až do následujících parlamentních voleb.

Z tabulky XIII je patrné opětné navýšení parlamentní fragmentace a efektivního počtu stran, což je do jisté míry dáno vyrovnanějšími výsledky než v předchozích volbách o čtyři roky dříve.

Tabulka č. XIII

Faktor	L-H Index	Fragm.	Efektivní(abs.) počet stran	Účast
Hodnota	8,76	0,818	5,5 (7)	57,4

Zdroj: (Pacvoň 2005: 219; Šedo 2007: 157).

Parlamentní fragmentace dosáhla v roce 1999 hodnoty přibližující se té z roku 1992, a i přestože v porovnání s dalšími dvěma pobaltskými státy (Lotyšsko-0,82; Litva 0,845) byla nižší (Pacvoň 2005: 219), pořád dosahovala relativně vysokých čísel, byť v tomto směru zavedení zákazu koalic působilo pozitivně, nedařilo se stále stranický systém plně stabilizovat, čemuž napomáhala i vnitřní roztříštěnost politických subjektů.

Naopak hodnota Loosemore-Hanby indexu oproti minulým volbám výrazně poklesla a potvrdila tak snižující se tendenci, což lze přičíst také menšímu podílu propadnutých hlasů v důsledku protikoaličního zákona a též psychologického efektu, kdy se voliči obávají právě propadu svého hlasu, a ten odevzdají subjektu, který má větší šanci na překonání uzavírací klauzule.

V tabulce XII můžeme dobře vidět, že podreprezentovány jsou malé strany. Naopak nadrperezentována jsou velká uskupení. Přičemž velké politické subjekty jsou zvýhodňovány poněkud více než-li strany střední velikosti. To je z velké

míry způsobováno právě modifikovaným d´Hondtovým dělitelem. Podle Šedových výpočtů (Šedo 2007: 44) by za použití dělitele Imperiali ve třetím skrutiniu měla vítězná Estonská strana středu o jeden mandát méně, tedy 27 a naopak jedna z malých parlamentních stran, Estonská koaliční strana, by si polepšila o jeden mandát na rovných osm poslaneckých křesel. Ukazuje se tedy, že estonský modifikovaný d´Hondtův dělitel ve velkých obvodech může zvýhodňovat velké parlamentní subjekty ještě dokonce více než dělitel Imperiali.

5. Poslední úpravy volebního zákona z roku 2003

K doposud posledním změnám volebních pravidel v Estonsku došlo před parlamentními volbami, které se konaly v roce 2003. Jednou z nich bylo opětovné zvýšení počtu volebních obvodů na 12, tedy na stejný počet, jaký byl stanoven pro volby v roce 1992, byť ne přesně ve stejných hranicích Došlo totiž k rozdělení největšího obvodu v předešlých volbách na dva menší. Velikost obvodů se nyní pohybovala v rozpětí mezi šesti a dvanácti mandáty (Šedo 2007: 45). Druhá změna v nastavení parametrů volebního systému se týkala rozdělování mandátů na úrovni volebního obvodu. Nyní postačilo straně ke zisku posledního mandátu získat alespoň tolik hlasů, kolik odpovídá Hareově kvótě (ibid.). Vliv první úpravy na výsledky voleb se ukázal být stejně zanedbatelný jako opačný proces v roce 1995. Druhá změna měla jistý vliv ve snížení podílu mandátů, jejichž pořadí určovaly politické strany prostřednictvím vázaných kandidátek samy, ze zhruba poloviny přibližně na třetinu (Šedo 2007: 44).

5.1 Parlamentní volby v roce 2003, jejich průběh a výsledky

Do volebních místností se 2. března 2003 dostavilo 58,2% oprávněných voličů, což znamenalo zastavení propadu z minulých voleb a do jisté míry i překvapení, když prognózy volební účasti předpovídaly nižší zájem občanů (Pacvoň 2005: 210). Kandidovalo celkem 12 politických uskupení, z nichž poslanecké mandáty získalo šest stran, když ani tentokrát nebyl žádný kandidát zvolen přímo.

Nejvíce voličských hlasů obdržela Estonská strana středu, která tak zopakovala své prvenství v tomto ohledu z posledního volebního klání. O 4000 hlasů méně získala strana Svaz pro republiku (Res Publica), to jí ovšem postačilo ke zisku stejného počtu mandátů jako Savisaarově straně středu (viz tabulka číslo XIV).

Tabulka č. XIV

Výsledky voleb do Riigikogu v roce 2003:

Strana	Mandáty	Hlasy%	Mandáty%	Index deformace
K	28	25,4	27,73	1,09
RP	28	24,62	27,73	1,13
RE	19	17,69	18,81	1,06
ERV	13	13,03	12,87	0,99
I	7	7,31	6,93	0,95
M	6	7,04	5,94	0,84
Ostatní	0	4,91	0	0

Zdroj: (Šedo 2007: 156)

Zkratky: K-Strana středu; RP-Res Publica; RE-Estonská reformní strana; ERV-Estonská lidová unie; I-Pro Patria; M-Umírnění

Liberálně konzervativní Svaz pro republiku, existující již od roku 1989 spíše na bázi hnutí a na stranu přetvořený v roce 2001, zabodoval u estonských voličů svoji kampaní vedenou proti politice Savisaarovy strany, jež dominovala středu politického spektra a Res Publica ji chtěla nahradit kriminalitě a korupci. Volebnímu zisku napomohly i určité společenské nálady části estonské společnosti namířené proti kontroverznímu předsedovi Strany středu. Předovelební kampaň byla, stejně jako v předešlých volbách silně personalizovaná. Silná a populární osobnost však nechyběla ani v čele Svazu pro republiku, když svou kampaň postavila na osobě předsedy strany Juhana Partse.

Hlavními tématy předvolební kampaně se pak staly otázky sociálního a ekonomického charakteru jako například rozdíl mezi bohatým městským obyvatelstvem a chudými venkovskými oblastmi, reforma daňové politiky a problematika korupce (Pacvoň 2005: 212).

Na třetím místě se ziskem 19 mandátů skončila Estonská reformní strana, jež byla v předchozím volebním období vládní stranou a její předseda Siim Kallas byl dokonce před volbami v premiérské funkci. Pro další strany z pravo-středové části politického spektra, Umírněné a Pro Patrii, znamenaly volební výsledky zklamání a ztráty pozic dosažených v posledních volbách, když obdržely šest, respektive sedm mandátů. Pro Patria doplatila do jisté míry na přesun voličů k novému subjektu Res Publica a na vnitrostranickou krizi spojenou s jistotu ztrátou důvěryhodnosti u občanů. Umírněným zase u voličů nenahrávala jejich účast v pravicových vládách, když se přitom sami Umírnění snaží definovat jako sociálně demokratická strana skandinávského typu (ibid.). Stranou, která naopak posílila (na 13 mandátů), byla Estonská lidová unie (ERV), jež v posledních volbách vystupovala pod názvem Estonská lidová strana. Žádná z „ruských" stran nezopakovala úspěch Estonské sjednocené lidové strany a nezískala ani

jedno křeslo. To bylo do značné míry ovlivněno podporou ruského etnika vůči Straně středu, zejména pak vůči jejímu předsedovi Edgaru Savisaarovi.

Výsledky voleb dávaly mnoho možností, jak sestavit budoucí vládní koalici. Prezident Rüütel nakonec vedením jednání o sestavení budoucí vlády pověřil Juhana Partse. Estonské straně středu se tak po druhých parlamentních volbách v řadě nepodařilo jako vítězi sestavovat vládní kabinet, což potvrdilo pokračující neochotu ostatních parlamentních stran se Savisaarovým politickým subjektem a koneckonců i s ním samým spolupracovat. Parts do vládní koalice nakonec přizval ještě Estonskou reformní stranu a Estonskou lidovou unii a přesně měsíc po konání voleb došlo k podepsání koaliční dohody. Nový kabinet se tak mohl v Riigikogu opřít o pohodlnou většinou 60 poslaneckých křesel.

V programové otázce nové vlády lze v sociální oblasti spatřovat vliv Estonské lidové unie, ovšem v ekonomické sféře byl vládní program naprosto pravicový, když obsahoval body jako dokončení privatizace státních podniků, omezení státních výdajů či zachování rovné daně. V zahraniční politice se pak prioritou stala integrace do euroatlantických struktur, tedy vstup do NATO a EU.

I přestože vláda disponovala poměrně výraznou většinou v parlamentu, nebyla příliš stabilní. To především kvůli přítomnosti středolevé Estonské Lidové unie v jinak pravicovém kabinetu. Vláda úspěšně přestála několik krizí, ale nakonec ani tento kabinet nevydržel celé funkční období. Po neúspěchu s prosazením protikorupčního zákona se v následném hlasování o nedůvěře ministru spravedlnosti Vaherovi, který zákon navrhoval, se pro nedůvěru vyslovili také někteří poslanci vládních stran. Partsova vláda tak podala na konci března 2005 po necelých dvou letech ve funkci demisi (Pacvoň 2005: 213). Novým premiérem se posléze stal

předseda Estonské reformní strany Andrus Ansip, když sestavil koaliční vládu ještě se Stranou středu a Estonskou lidovou unií. Tento kabinet vydržel až do parlamentních voleb v roce 2007.

Tabulka č. XV

Faktor	L-H Index	Fragm.	Efektivní(abs.) počet stran	Účast
Hodnota	7,56	0,786	4,67(6)	58,2

Zdroj: (Pacvoň 2005: 219-220; Šedo 2007: 157).

Při porovnání hodnot v tabulkách XV a XIII můžeme vidět jisté snížení parlamentní fragmentace oproti volbám v roce 1999. Estonský stranický systém však i nadále zůstává poměrně roztříštěný. Strany nejsou příliš schopny se ideologicky vymezit. Často jsou uzavírány vládní koalice napříč politickým spektrem, tudíž strany, jež se programově profilují jako levicové, prosazují ve vládě pravicové reformy či naopak. Z toho pak plyne vládní nestabilita. I přesto zůstává estonská stranicko-politická soustava ze všech pobaltských států roztříštěná nejméně (Pacvoň 2005: 218-219). Volby v roce 2003 přinesly snížení počtu parlamentních stran o jednu. Efektivní počet stran se také snížil, nedosahuje sice takových hodnot jako v některých západních demokraciích, ale pokud přihlédneme ke snížení fragmentace, můžeme zde již spatřovat postupnou koncentraci stranického systému v Estonsku. Také hodnoty Loosemore indexu vykazují sestupnou tendenci a výstupy volebního systému přestávají být velmi disproporční. Nutno ovšem říci, že jeho vysoké hodnoty byly do jisté míry dáno právě stranickou fragmentací a s ní spojeným poměrně velkým procentem propadlých hlasů.

5.2 Volby 2007

5.2.1 Internetové hlasování

Volby v roce 2007 byly od roku 1990 teprve prvními, které se konaly podle identických pravidel jako volby předcházející. Volby se konaly 4. března 2007, ale také v předtermmínech 19.-23. a 26.-28. února. Občané Estonska žijící v zahraničí mohli volit formou dopisu, či na estonských konzulátech a velvyslanectvích ve světě (Kleinová 2007: 240).

Ojedinělou zvláštností doposud posledních parlamentních voleb v Estonsku byla možnost hlasování prostřednictvím internetu. Estonští občané měli poprvé možnost si tuto formu odevzdávání voličských hlasů vyzkoušet v komunálních volbách v roce 2005 a tehdy ji využilo přes 9 000 voličů, tedy zhruba jedno procento občanů s aktivním volebním právem. A poté, co se nevyskytly žádné závažnější problémy, rozhodlo se Estonsko k aplikaci internetového hlasování jako první země na světě také pro parlamentní volby (internet voting in Estonia).

K volbě prostřednictvím internetu samotné byla zřízena speciální internetová stránka, na které bylo možné hlasovat právě ve výše zmíněném předtermínu na konci února. Pro to, aby občan mohl hlasovat elektronickou formou, musel být držitelem platné identifikační karty[40], svou volbu pak potvrzoval číslem, které bylo pro každého občana specifické, tedy jakousi formou elektronického podpisu. Během volebních předtermínů mohl pak volič svůj hlas neomezeně měnit, přičemž byl započítáván jediný, a to poslední jeho hlas. Pokud šel

[40] Držitelem elektronické identifikační karty bylo v roce 2007 přibližně 90% oprávněných voličů. Tato karta kromě funkce klasického občanského průkazu zastupovala také funkci průkazů do knihoven nebo na MHD (internet voting in Estonia).

volič následně k urnám a zde odevzdal běžný hlasovací lístek, byl platný tento a elektronické hlasy anulovány (ibid.). Celkem možnosti elektronické volby 30 275 občanů, z nichž 789 svůj hlas měnilo a dalších 32 se ještě dostavilo do volební místnosti. Platných „internetových" hlasů tedy bylo 30 243, což činí 3,4% občanů s volebním právem a 5,4% těch občanů, kteří tohoto práva ve volbách v roce 2007 využili. Celková volební účast byla 62%. Pokud bychom od ní odečetli elektronickou formou odevzdané hlasy, došli bychom k jen o dvě desetiny procenta vyššímu číslu, než ve volbách předchozích. Do jaké míry ovšem na zvýšení volební účasti má vliv hlasování prostřednictvím internetu, je věc sporná, neboť občané by se zřejmě dostavili k urnám osobně. Například bylo toto hlasování aplikováno pro zjednodušení v domovech důchodců, kam by jinak byly přineseny klasické volební urny, přičemž mezi ženami volícími přes internet právě skupina 60letých a starších byla například stejně početná jako skupina ve věkovém rozmezí 35-39 let. Nejpočetnější věkovou skupinou byli muži i ženy mezi 25 až 29 lety, nejméně početnou naopak skupina 55-59letých viz tabulka číslo XVI.

Tabulka č. XVI
Elektronické hlasování podle věku:

Věk	Ženy	Muži
-24	10,6	11,7
25-29	16,1	17,6
30-34	13,5	16,7
35-39	12,1	13,7
40-44	10,1	10,6
45-49	9,9	8,8
50-54	8,8	7,1
55-59	6,7	5,4
60-	12,1	8,3

Zdroj: Internet voting in Estonia.

Celkově pak byla nejpočetnější skupinou občanů hlasujících přes internet ta mezi 25. a 29. rokem věku (17%), naopak nejméně početnou byla skupina občanů mezi 55 a 59 roky (6%) (ibid.). Lze tedy vidět, že jistou roli hraje počítačová gramotnost a možnost přístupu lidí k internetu, byť obě tyto položky jsou v Estonsku relativně vysoké, například každý den internet používá 63% obyvatel. Svůj elektronický hlas odevzdalo o něco více mužů 51,8%, žen potom 48,2%, což v absolutních číslech činí rozdíl 1067 hlasů (Internet voting in Estonia). Experiment s elektronickými volbami se povedl, počet voličů oproti komunálním volbám narostl více než trojnásobně, lze tedy v následujících volbách předpokládat opětovné zvýšení počtu občanů, kteří se rozhodnou pro tuto formu hlasování. Nic nebrání tomu, aby byl v Estonsku, ale i v jiných zemích používán. Samozřejmě za přísných bezpečnostních podmínek.

5.2.2 Výsledky voleb a jejich vliv na stranický systém

Ve volbách se podařilo získat poslanecký mandát celkem šesti politickým subjektům. V tomto směru se jedná o jistou stabilizaci, neboť je to stejný počet jako ve volbách předchozích. Stejně tak i v konkrétním složení parlamentu, kam se de facto dostala jen jedna nová politická strana, a to Estonská strana zelených (Eesti erakond rohelised-EER) se ziskem šesti mandátů, tudíž okruh relevantních politických stran se taktéž stabilizoval. Ve volbách dokázala zvítězit v tu dobu vládní Estonská reformní strana premiéra Andruse Ansipa, když obdržela 31 mandátů. Druhá skončila Estonská strana středu, které ani vylepšení svého podílu na 29 mandátů tentokrát na vítězství nestačil (viz tabulka číslo XVII).

Jistý volební propad zaznamenal Svaz pro republiku, který se ještě před volbami spojil se stranou Pro Patria (někdy také nazývané Vlastenecká unie). V posledních volbách měly tyto dvě strany celkem 35 mandátů, nyní po integraci pouze 19. Mírný vzestup naopak zaznamenala Sociálně demokratická strana, která do posledních voleb kandidovala pod názvem Umírnění a v roce 2004 ve snaze profilovat se více jako levicová strana a také pod vlivem volební porážky se přejmenovala (Pacvoň 2005: 213). Nejslabší parlamentní subjekt, Estonskou lidovou unii, pak postihl vzhledem k minulým volbám odliv hlasů (přibližně o sedm procent) a nyní tak měla šest poslaneckých mandátů. Do Riigikogu se opět neprosadil žádný nezávislý kandidát a ani jedna z ruských stran. To lze opět přičítat ochotě ruských voličů podporovat „neruské" politické subjekty, především pak Estonskou stranu středu (Kleinová 2007: 241; Šedo 2007: 160).

Tabulka č. XVII

Výsledky parlamentních voleb v roce 2007:

Strana	Mandáty	Hlasy%	Mandáty%	Index deformace
RE	31	27,82	30,69	1,1
K	29	26,08	28,71	1,1
IRP	19	17,87	18,81	1,05
SDE	10	10,61	9,9	0,93
EER	6	7,14	5,94	0,83
ERL	6	7,13	5,94	0,83
Ostatní	0	3,35	0	0

Zdroj: (Šedo 2007: 156)

Zkratky: EER- Estonská strana zelených; ERL-Estonská lidová unie; IRP-Pro Patria-Res Publica; K-Estonská strana středu; RE-Estonská reformní strana; SDE-Sociálně demokratická strana

Stále relativně slabá ideová profilace estonských politických stran opět umožňovala několik alternativ na složení vládního kabinetu. Jeho ustavením byl pověřen předseda vítězné strany a zároveň premiér úřadující vlády Andrus Ansip. Ten do koalice ještě přizval unii Svazu pro republiku a Pro Patrie a sociální demokraty. Opět tak vznikla poměrně nesourodá vláda, když se sociální demokraté podílí na vládě se dvěma stranami pravého středu až pravice (Kleinová 2007: 245). I přes tuto nesourodost tento kabinet ještě v dubnu 2008 úřadoval.

Tabulka č. XVIII

Elektronické hlasování pro jednotlivé strany:

Strana	Elektronické hlasy v %	Hlasy v % celkem	Podíl elektronických hlasů na celk. hlasech v %
RE	34,5	27,82	6,8
K	9,1	26,08	1,9
IRP	26,7	17,87	8,2
SDE	13,3	10,61	6,9
EER	10,7	7,14	8,2
ERL	3,6	7,13	2,8

Zdroj: Internet voting in Estonia

Tabulka číslo XVIII pak ukazuje rozložení voličské podpory mezi občany hlasujícími elektronickou formou. Jak vidno, vítězná reformní strana měla i prostřednictvím internetového hlasování největší zisk (34,5%). Ovšem druhá v pořadí Strana středu, se o takovou podporu opřít nemohla, když podíl hlasů odevzdaných jí přes internet na celkovém počtu jejích hlasů činil pouze necelá dvě procenta. To poukazuje na jistou konzervativnost jejích voličů. Unie Pro

Patria a Svazu pro republiku by naopak v internetovém hlasování obsadila s náskokem druhé místo, ale celkově skončila třetí, i tak ale podíl elektronických hlasů na jejím celkovém výsledku činil 8,2 %.

Přihlédneme-li k hodnotám uváděným v tabulce XIX, můžeme estonský stranický systém považovat za opět o něco více koncentrovaný než po volbách 2003. Celková disproporcionalita volebního systému se také nižšímu podílu hlasů, které propadly, snížila. Největší vliv na celkovou proporcionalitu má i nadále uzavírací klauzule a následně pak modifikovaný D´Hondtův dělitel.

Tabulka XIX:

Faktor	L-H Index	Fragm.	Efektivní(abs.) počet stran	Účast
Hodnota	6,45	0,771	4,37(6)	62

Zdroj: (Šedo 2007: 157); Internet voting in Estonia; též vlastní výpočty

Roztříštěnost politického spektra a efektivní počet stran taktéž po roce 2007 potvrzují sestupnou tendenci, byť snížení efektivního počtu stran je částečně způsobeno přítomností dvou větších a dvou malých politických subjektů v parlamentu. Lze konstatovat, že voliči pravidlům již plně přivykli a také politické strany je akceptovaly. Snížený počet propadlých hlasů dokládá psychologický efekt systému v podobě snahy voličů odevzdat hlas straně, která má vyšší pravděpodobnost překonání klauzule a zisku poslaneckého mandátu.

Závěr

Volební systém v Estonsku prošel od roku 1990 poměrně složitým vývojem a s tím, jak bylo jeho nastavení měněno, podílel se aktivně na formování systému politických stran. První jeho podoba, systém jednoho přenosného hlasu, napomohla k tomu, aby se volič orientoval spíše podle osobností, než-li podle politických stran a tato personalizace ovlivňuje stranicko-politickou soustavu i volební chování dodnes. Změny volebních pravidel v roce 1992 přinesly Estonsku relativně složitý poměrný systém, který kombinoval volné (na úrovni jednotlivých volebních obvodů) a vázané (na celostátní úrovni) listiny. V praxi poskytoval voličům možnost výběru konkrétních kandidátů, ovšem o značné části přidělovaných mandátů rozhodovaly politické strany tím, že určily jejich pořadí na vázaných listinách. To nenapomáhalo ke ztotožnění se voličů se stranami, kterým odevzdávají hlas. Navíc přímý mandát získali kandidáti pouze ve volbách v roce 1992, poté již byla hlavním faktorem ovlivňujícím vstup do parlamentu uzavírací klauzule, která tak má nejvyšší vliv na disproporcionalitu volebního systému. Další proměnnou, která tuto disproporcionalitu ovlivňuje, je modifikovaná varianta d´Hondtova volebního dělitele, která se používá ve třetím skrutiniu, tedy v celostátním obvodu. V takto velkých obvodech pak zvýhodňuje velké strany, a to dokonce více než dělitel Imperiali.

Právě nastavení pětiprocentní uzavírací klauzule společně se způsobem převodu hlasů na mandáty podporovala vznik předvolebních koalic, prostřednictvím kterých se do Riigikogu dostávaly i politické subjekty, jež by jako samostatné měli jen minimální šanci na poslanecký mandát. Tyto koalice se ovšem po volbách velmi často rozpadaly, což

mělo za důsledek prohloubení fragmentace stranického systému a vládní nestabilitě.

Právě tyto důvody vedly k reformě volebního zákona zakazující uzavíraní předvolebních koalic, který se dá také označit jako krok proti malým politickým subjektům. Nový zákon způsobil k mírné zmírnění roztříštěnosti stranického spektra, ovšem ne k výrazné zlepšení co se týče vládní stability. Estonský volební systém jako celek působí mírně ve prospěch větších stran, které jsou v parlamentu lehce nadreprezentovány, naopak malá politická uskupení jsou mírně podreprezentována, přičemž hranice nad a podreprezentace není jasná a spíše kolísá.

Index efektivního počtu stran byl nejnižší v roce 1995. Toto číslo je ovšem způsobeno relativně jednoznačným vítězstvím jednoho subjektu. V dalších volbách pak index opět narostl, ovšem od té doby vykazuje sestupný trend, stejně jako index parlamentní fragmentace, což poukazuje na postupnou a poněkud opožděnou koncentraci stranicko politické soustavy. Stejně tak mají sestupnou tendenci hodnoty Loosemore-Hanby indexu, přičemž tuto tendenci způsobuje do jisté míry snižování počtu propadlých hlasů v důsledku psychologického efektu uzavírací klauzule.

Ovšem především zpočátku nebyl systém schopný zabránit přílišné roztříštěnosti a atomizaci stranické soustavy. Již od počátku 90. let lze sice vypozorovat strany, jejichž nástupnické subjekty jsou dodnes relevantní, ale na druhou stranu sama politická uskupení nejsou příliš stabilní, když se potýkají s úzkou členskou základnou a nestálým elektorátem, když strany často nebyly schopny obhájit své volební zisky. Volby v letech 1992 až 1999 vyhrála vždy jiná politická strana, přičemž voličské hlasy se přesouvaly mnohdy napříč politickým spektrem. S tím souvisí i ideologická nevyhraněnost politických stran, když jsou mnohdy vládní koalice složeny ze dvou až tří stran levice i pravice s malou

většinou v parlamentu, což samozřejmě vládní stabilitě nenapomáhá. Od nástupu Savisaarovy vlády po volbách v roce 1990 se v Estonsku vystřídalo celkem 12 vládních kabinetů, jejichž průměrná délka vládnutí je 18,5 měsíce, přičemž žádný kabinet nevydržel v úřadu celé volební období. Nutno ovšem říci, že i přes nízkou stabilitu byly některé vlády poměrně akceschopné a dokázaly prosadit rázné reformy. To je ovšem spojeno právě se slabou ideovou profilací stran, které často navzdory svému programu prosazují opačné hodnoty.

Estonský volební systém je poměrně otevřený novým politickým stranám, ale i přes tuto otevřenost v současnosti neexistuje v Estonsku relevantní politická strana, která by se řadila k extrémní pravici či levici.

Dalším determinujícím faktorem stranického systému je praktické vyloučení neestonské části obyvatelstva z participace na volbách v důsledku restriktivních naturalizačních opatření, která zpočátku nedovolovala podíl na politické moci třetině obyvatel, a přestože se počet těch, kteří estonské občanství a tím také aktivní i pasivní volební právo získají, ruské strany se dlouhodobě výrazněji neprosazují. To je ovšem dáno také tím, že neestonští obyvatelé podporují „estonské" politické strany zejména ve středu a levé části politického spektra, především pak Strany středu.

I přestože v Estonsku byly parametry volebního systému měněny až do roku 2003 před každými parlamentními volbami, lze jej po přechodu od systému jednoho přenosného hlasu k poměrnému systému vázaných a volných listin považovat za poměrně stabilní, byť zejména zákaz koalic nebyl zanedbatelnou úpravou. Z tohoto vývoje je patrné jisté ustálení volebních pravidel, a pokud se tato do následujících voleb nezmění, dojde k ustavení volebního systému v Taageperově smyslu. Lze také předpokládat nárůst podílu hlasů prostřednictvím internetového hlasování.

Resumé

The thesis deals with the relations between the electoral and party systems. After the theoretical and historical introduction it focuses on the electoral system changes in Estonia since 1990 and on it’s influence on the party system and the governmental stability and efficiency. The development of the Estonian electoral system was quite complicated. Since 1990 till 2003 there took place five elections with the different electoral rules. The first system, single transferable vote, started the negative party identification of Estonian Citizen. Since 1992 Estonia uses three-tier proportional system. This system was not at it’s beginning able to intercept the fragmentation of the party system, which was not stable. The goverments were weak and unstable. Since 1990 there were twelve goverments in office and non o fit survived the whole four years. This system forced parties to found the pre-elect coalitions, those were not stable after the elections. Because of that problems the pre-elect coalitions were forbidden. By the next elections the slowly defrgagmentation started, but the governments are still relatively unstable.

Použité prameny

Literatura

Fiala, P. (2004): Kritická interpretace „zákonů" o vlivu volebních systémů na stranické systémů, in: Novák, M. - Lebeda, T. (eds.): Volební a stranické systémy : ČR v mezinárodním srovnání, Plzeň, Aleš Čeněk, s. 51-62.

Fitzmaurice, J. (2001): The Parliamentary Election in Estonia, March 1999, Electoral Studies, roč.20, s. 141-146.

Havlík, V.-Šedo, J.-Čaloud, D. (2004): Systémy poměrného zastoupení, in: Šedo, J. - Chytilek, R. (eds.): Volební systémy, Brno, MU, s. 104-115.

Hloušek, V. (2000): Stranický systém Estonska. SEPS, roč. II., č. 2.

Hloušek, V. (2002): Stranické systémy pobaltských států v první fázi demokratické politiky. SEPS, roč. IV, č.1.

Chytilek, R. (2004): Zkoumání volebních systémů, in: Šedo, J. - Chytilek, R. (eds.) : Volební systémy, Brno, MU, s. 37-63.

Chytilek, R.-Hynek, N. (2004): Semiproporční systémy, in: : Šedo, J. - Chytilek, R. (eds.): Volební systémy, Brno, MU, s. 94-103.

Ishiyama, J.T. (1996): Electoral Systems Experimentation in the New eastern Europe, East European Qurterly, 29:4,s.487-507.

Ishiyama, J.T. (1997): Transitional Electoral System in Post-Communist Eastern Europe, Political Science Quarterly, roč. 112, č.1, s. 95-115.

Kleinová, L. (2007): Parlamentní volby v Estonsku, European Electoral Studies, roč. 2, č. 2, s. 239-246.

Klíma, M, (2003): Volby a politické strany v moderních demokraciích, Praha, Radix.

Lebeda, T.(2001): Hlavní proměnné proporčních volebních systémů, Sociologický časopis XXXVII, s-425-448.

Lebeda, T. (2004): Stručný přehled volebních systémů, in: Novák, M. - Lebeda, T.(eds.) : Volební a stranické systémy : ČR v mezinárodním srovnání, Plzeň, Aleš Čeněk, s. 19-43.

Lewandowski, J. (2001): Estonia, Warszawa, Trio.

Novák, M. (1997): Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia, Praha, Sociologické nakladatelství.

Moraski, B.-Loewenberg, G.(1999): The Effect of Legal Threshold on the Revival of Formel Communist Parties in East.Central Europe, The Journal of Politics, roč. 61, č.1., s.151-170.

Novák, M. (2002): Jakou demokracii pro nové demokracie? Konsensuální model, efektivita a kulturně homogenní země, Brno, MPÚ.

Novák, M. - Lebeda, T.(eds.) (2004): Volební a stranické systémy : ČR v mezinárodním srovnání, Plzeň, Aleš Čeněk.

Pacvoň, R.(2005): Estonský stranický systém po parlamentních volbách v roce 2003, Politologica, Olomouc, UP.

Park, A. (1994): Ethnicity and Independente: The Case of Estonia in Komparative Perspective, Europe-Asia Studies, roč.46, č.1, s. 69-87.

Plakans, A. (1974): Peasants, Intellectuals and Nationalism in the Russian Baltic Provinces, Journal of Modern History, 46, pp.445-475.

Pospíšil, I. (2001): Utváření stranicko-politického systému v Estonsku. SEPS, roč. III, č. 3.

Pospíšil, I. (2002): Republika Estonsko, in: Strmiska, M. - Fiala, P. - Holzer, J. a kol.: Politické strany ve střední a východní Evropě : ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích,. Brno, MU, s. 154-171.

Pospíšil, I. (1999): Estonská republika, in: Dančák, B. (ed.) – Pospíšil, I. – Rakovský, A.: Pobaltí v transformaci. Politický vývoj Estonska, Litvy a Lotyšska, Brno, MPÚ, s. 11-69.

Raun, T.U. (1986): The Latvian and Estonian National Movements, Slavonic and East European Review, 64:1, s. 66-80.

Roucek, J.S. (1936): Constitutional Changes in Estonia, American Political Science Review, roč. 30,č. 3., s. 556-558.

Říchová, B.(2000): Úvod do současné politologie, Praha, Portál.

Šedo, J. - Chytilek, R. (eds.) (2004): Volební systémy, Brno, MU.

Šedo, J. (2007): Volební systémy postkomunistických zemí, Brno, CDK.

Švec, L. (1996): Dějiny pobaltských zemí, Praha, NLN.

Švec, L. (2004): Estonsko, in Politické a ústavní systémy středovýchodní Evropy. Kubát, M. a kol. Eurolex Bohemia, Praha.

Taagepera, R. - Misiunas, R. J. (1983): The Baltic States, Years of Dependence, 1940 – 1980. University of California, Berkeley.

Taagepera, R. - Shugart, M. (1989): Seats and Votes: the effects and determinants of electoral systems. Yale university Press, New Haven.

Taagepera, R. (1990): A Note on the March 1989 Elections in Estonia, Societ Studies, roč.42, č.2., s. 329-339.

Taagepera, R. (1991): Building Democracy in Estonia, Political Science and Politics, řoč. 24, č.3.,s. 478-481.

Taagepera, R. (1993): Estonia : Return to Independence. Westview Press, Boulder.

Taagepera, R. (1995): Estonian Parliamentary Elections, March 1995, Electoral Studies, roč. 14, č.3.,s. 328-331.

Taagepera, R. (1997): The Tailor of Marakesh: Western Electoral Systems Advice to Emerging Democracies, Irvine, University of Kalifornia.

Taagepera, R. (1999): Designing Electoral Rules nad Waiting for an Electoral System to Evolve, Constitutional Design 2000, Paříž, University of Notre Dame.

Vardys, V.S. (1974): The Balit Nationas in Search of their Own Political Systems, East European Quarterly, 7:4,s. 399-406.

Internetové zdroje

Estonian history (www.estonica.org)

Internet Voting in Estonia (www.vvk.ee)

Projekt diplomové práce

Ve své diplomové práci bych se rád věnoval vývoji volebního systému v Estonsku a jeho vlivu na stranický systém mezi lety 1990 – 2007. Tento malý pobaltský stát s necelým jedním a půl milionem obyvatel plně obnovil svou nezávislost 20. srpna 1991, avšak již rok před tím probíhaly volby dle demokratických principů.

Volební systém v Estonsku prošel velkými změnami, když například mezi lety 1990 – 1999 probíhaly každé volby podle jiných pravidel. To mělo dopad také na vznik, fungování a podobu stranického systému, který byl atomizován a nestabilní.

Na vývoji volebního a stranického systému lze vidět, jakými možnými úskalími prochází utváření stabilního pluralitního systému v postkomunistickém státě. Cílem mé práce by měla být analýza volebních systémů, výsledků parlamentních voleb a jejich následného dopadu na podobu, fungování a stabilitu stranického systému v Estonsku v období od voleb do Nejvyššího sovětu a Estonského kongresu na jaře 1990 do dosud posledních voleb z března 2007, přičemž bych se chtěl pokusit vystihnout specifika vývoje volebního systému v Estonsku.

Výchozí hypotézou mé diplomové práce by mělo být hledání odpovědí na otázky: Do jaké míry a jakým způsobem ovlivňuje nastavení volebních pravidel v Estonsku tamní stranický systém? Jakým směrem tento vliv působí? Vedou či vedly volební systémy, podle kterých dosud probíhaly v Estonsku volby, ke vládní stabilitě a akceschopnosti?

Estonsko navíc není homogenní zemí, neboť zhruba čtvrtinu obyvatel tvoří příslušníci ruského národa. Doposud existují problémy týkající se začlenění Rusů nejen do politického

života. Také participaci této menšiny na volbách a podobě stranického systému bych se chtěl věnovat.

Práce by byla rozdělena do několika na sebe navazujících částí.

V té první bych se chtěl zaměřit na historické aspekty a souvislosti utváření volebních a stranických systémů na území Estonska od období prvního vyhlášení estonské nezávislosti do roku 1989 se zaměřením zejména na meziválečné období a 80. léta dvacátého století.

Druhá část by byla zaměřena na období od voleb v roce 1990, kdy se do Nejvyššího sovětu a Estonského kongresu volilo podle odlišných pravidel. Tyto volby odhalily tendenci voličů ztotožňovat se spíše s kandidáty než se stranami. Také proto došlo k úpravě volebního systému, podle kterého byly rozděleny mandáty v roce 1992, tentokráte již do estonského parlamentu (Riigikogu). Na analýzu dopadu těchto změn bych se chtěl v této části rovněž zaměřit.

V následující, třetí části bych chtěl analyzovat příčiny, podobu a vliv změny volebního zákona z roku 1994 a jeho následných novelizací z roku 1998 na stranický systém, jeho fungování a stabilitu vlád po volbách 1995 a 1999 do roku 2002.

Ve čtvrté části bych se chtěl věnovat situaci po vládní krizi v roce 2002, volbám v následujícím roce a jich dopadu na stranický systém.

V páté části bych se chtěl zabývat analýzou voleb z jara roku 2007, které proběhly elektronickou formou. Chtěl bych se pokusit analyzovat, zda měla tato podoba vliv na výsledky voleb, či nikoli a nastínit možnosti fungování estonského volebního a stranického systému v následujících letech.

Při psaní své diplomové práce bych využil a zkoumal veřejně přístupné vědecké či publicistické texty, dokumenty, statistiky a také některé internetové portály.

Předpokládaná struktura práce:

I. Exkurz do historie vývoje volebních a stranických systémů v Estonsku

1. Meziválečný multipartismus a extrémně proporční volební systém
2. Změny v první polovině třicátých let
3. Počátky vytváření zárodků politických stran a jednání o podobě volebních pravidel ve druhé polovině osmdesátých let

II. Období 1990 – 1993

1. Role Reina Taagepery při vytváření volebního systému Estonska
2. Volby v roce 1990, výsledky, dopady na stranický systém. Tendence chování voličů
3. Volby 1992, polarizace a atomizace stranického systému

III. Volební zákon z roku 1994 a jeho úpravy v roce 1998

1. Příčiny změny, její podoba a promítnutí do výsledků voleb v roce 1995
2. Stabilita a fungování stranického systému a problémy stran v tomto období
3. Novelizace volebního zákona, zákaz vytváření volebních koalic. Pokus o deatomizaci politického spektra.
4. Fungování systému stran a vládní stabilita po volbách v roce 1999

IV. **Změna vlády, parlamentní volby 2003 a následný vývoj**

1. Vládní krize 2001, vznik nové vlády
2. Volby 2003, výsledky, dopad na stranický systém

V. Situace před volbami 2007 a po nich

1. Elektronické hlasování, podoba, průběh, vliv na výsledky
2. Současná podoba stranického systému, jeho hlavní aktéři a možný vývoj do budoucna
3. Závěr

Předpokládaná literatura a zdroje:

Dančák, B. (ed.)-Pospíšil, I.-Rakovský,A.(1999):Pobaltí v transformaci. Politický vývoj Estonska, Litvy a Lotyšska. MPÚ, Brno.

Hloušek, V. (2000): Stranický systém Estonska. SEPS, roč. II., č. 2.

Hloušek, V. (2002): Stranické systémy pobaltských států v první fázi demokratické politiky. SEPS, roč. IV, č.1.

Holzer, J. (ed.) (2000): Komunistické strany v postsovětských stranicko-politických soustavách. MU, Brno.

Kolsto, P. (2002): National integration and violent conflict in post – Soviet societes: the cases of Estonia and Moldova. Rowman and Littlefield, Lanham.

Kubát, M. (2003): Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě. Dokořán, Praha.

Linz, J. - Stepan, A. (1999): Problems of democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, And Post-communist Europe. Baltimore, London.

Novák, M. (1997): Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia. Sociologické nakladatelství, Praha.

Novák, M. (2002): Jakou demokracii pro nové demokracie? Konsensuální model, efektivita a kulturně homogenní země. MPÚ, Brno.

Novák, M. - Lebeda, T. (2004): Volební a stranické systémy : ČR v mezinárodním srovnání. Aleš Čeněk, Plzeň.

Ostrow, Joel M. (2000): Comparing post-Soviet legislatures. A theory of institutional design and political conflict. Ohio State University Press, Columbus.

Park, A. - Ruutso, R. (eds.) (1995): Visions and Policies: Estonias path to Independence and Beyond, 1987-1993, Nationalities Papers Vol.23, No. 1.

Pospíšil, I. (1998): Ruská menšina v Pobaltí: „etnické čistky" či náprava „minulých nespravedlností"?, Politologický časopis, č.2, s. 204-209.

Pospíšil, I. (2001): Utváření stranicko-politického systému v Estonsku. SEPS, roč. III, č. 3.

Raun, T. (2001): Estonia and the Estonians. Hoover inst. Press, Stanford.

Sartori, G. (2001): Srovnávací ústavní inženýrstv. Sociologické nakladatelství, Praha.

Sartori, G. (2005): Strany a stranické systémy : schéma pro analýzu. CDK, Brno.

Strmiska, M. (2000): Scott Mainwaring a teorie stranických systémů ve třetí vlně demokratizace (Několik podnětů pro diskusi). SEPS, roč. II. č.1.

Strmiska, M. - Fiala, P. - Holzer, J. a kol. (2002): Politické strany ve střední a východní Evropě : ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích. MU, Brno.

Šedo, J. - Chytilek, R. (eds.) (2004): Volební systémy.MU, Brno.

Škapars, J. (2005): The Baltic way to freedom : non-violent struggle of the Baltic States in a global context. Zeta Grauds, Riga.

Švec, L. (1996): Dějiny pobaltských zemí. NLN, Praha.

Švec, L. (2004): „Estonsko", in Politické a ústavní systémy středovýchodní Evropy. Kubát, M. a kol. Eurolex Bohemia, Praha.

Taagepera, R. - Misiunas, R. J. (1983): The Baltic States, Years of Dependence, 1940 – 1980. University of California, Berkeley.

Taagepera, R. - Shugart, M. (1989): Seats and Votes: the effects and determinants of electoral systems. Yale university Press, New Haven.

Taagepera, R. (1993): Estonia : Return to Independence. Westview Press, Boulder.

Zielinski, J. (2004): Instytucjonalizacja przemian ustrojowych na Litwie, Lotwie i w Estonii. Aspra-JR, Warzsawa.

Internetové zdroje:

www.ce.review.org

www.ekd.ee

www.kpartei.ee

www.esdtp.ee